

۳۳۳۷۷

در برنامه درسی جدید شرکت داشتند با اهداف مورد انتظار مطابقت داشته است در حالی که نتایج مربوط به روشهای تدریس، بیانگر تحقق نیافتن اهداف بوده است؛ به این معنا که معلمان به جای مشارکت دادن فعال دانش آموزان و استفاده از روش اکتشافی در تدریس محتوایی از روشهای تدریس انتقالی حفظ و تکرار استفاده کرده اند (میرلوحی، ۱۳۷۹).

تحقیقی دیگر در ارتباط با ارزشیابی برنامه درسی به صورت کیفی انجام شده است. مشاهدات، اظهارات مدیران مدارس، معلمان و دانش آموزان و اولیای دانش آموزان و متخصصان برنامه مورد توصیف و تفسیر و اجزای برنامه درسی با دیدگاه انتقادی مورد قضاوت و ارزیابی قرار گرفت. در این روش از نظر موافقان و مخالفان به صورت یکسان استفاده شد. نتایج ارزشیابی در راستای اصلاح و بازسازی برنامه، مقایسه یا مقابله و یا اتخاذ تصمیمات در مورد وضعیت برنامه بوده است (میرلوحی، ۱۳۷۹).

تحقیقات برنامه درسی نیز همانند فعالیتهای دیگر انسانی به نظریه نیازمند است. از آنجا که برنامه درسی جزء امور مادی دنیای طبیعی به شمار نمی آید، نمی توان آن را از طریق نظریه علمی محض مورد تفسیر قرار داد. برنامه درسی به مثابه کشف انسانی، پدیده ای اجتماعی، و به همین دلیل از اوضاع اجتماعی متأثر است. اما با وجود این، می توان برنامه درسی را به صورت بخشی از طبیعت در نظر گرفت که تحقیقات نظری درباره آن با استفاده از الگوها و نظریه های صرفاً علمی نیز امکانپذیر است. حتی اگر برنامه درسی صرفاً در چهارچوب اجتماعی مورد توجه قرار گیرد، باز به نظریه و الگو نیاز پیدامی کند تا به کمک آن عوامل و ویژگیهای تاریخی، روانشناسی، جامعه شناسی و فلسفی آن مورد تحقیق قرار گیرد و به این طریق، نظریه ای فراهم آید که بر تحقیقات انجام شده قبلی مبتنی باشد و بتواند مبنای کلی حرکت پژوهشی را فراهم کند. تردید نسبت به روشها و رویکردهای غیرفعال در آموزش دین و قرآن در واقع،

بررسی ارزشیابی برنامه درسی تدوین شده، اجرا شده و کسب شده قرآن در پایه پنجم ابتدایی

زهرا شمسانی
عضو هیات علمی پژوهشکده تعلیم و تربیت

چکیده

نقش ارزشیابی در برنامه های درسی، تعیین اهداف برنامه درسی است. آیا برنامه درسی مقاصدی را که برای آن طراحی شده برآورده کرده است؟ آیا روشهای کنشهای آموزشی، بهترین انتخاب است؟ آیا مواد آموزشی توصیه شده از ویژگیهای لازم برای دستیابی به مقاصد آموزشی برخوردار است و آیا روشهای انتخابی ارزشیابی، بهترین انتخابها است؟ این پژوهش برای بررسی برنامه درسی تدوین شده، اجرا و کسب شده قرآن در چهار عنصر برنامه، هدف، محتوا و روشهای آموزش و ارزشیابی به منظور بازسازی، تحدید نظر و بهبود برنامه به مترکه جریانی پیوسته و مداوم ارزشیابی برنامه درسی قرآن پنجم انجام گرفته است.

جامعه آماری این پژوهش، دانش آموزان طرح آزمایشی برنامه قرآن پنجم ابتدایی ۱۷۳ کلاس هستند که ۹۵ مدرسه پسرانه و ۷۲ مدرسه دخترانه و ۵ مدرسه مختلط در سال تحصیلی ۸۱-۸۲ در سطح ۱۷ استان کشور بوده است. نمونه مورد مطالعه همه معلمان و مدیران محری طرح آزمایشی ۱۷ استان انتخاب شده و هم چنین ۵۲۰ نفر از اولیای دانش آموزان و ۵۲۰ دانش آموز طرح آزمایشی براساس نمونه گیری تصادفی - طبقه ای براساس جدول مورگان انتخاب شده است. ۵۱۰ کلاس هم در سه نوبت فرایند آموزش مورد مشاهده قرار گرفت. ابزار گردآوری اطلاعات در این مطالعه شش پرسشنامه بود که روایی تمام ابزارهای پژوهش براساس استاد برنامه درسی از قبیل راهنمای برنامه درسی، کتاب درسی و نوار آموزشی براساس نظر کارشناسان انجام شد. هم چنین ضریب پایایی ۸۰ / اندازه گیری شده است و با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی داده های تحقیق مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

باتوجه به ماهیت تربیتی برنامه درسی قرآن، تأکید عمده برنامه بر رشد و توسعه مفاهیم دینی از یک سو و ضعیفهای اجرای برنامه و تحقق نیافتن بخشی از اهداف، لازم است بر اساس راهکارهای ارائه برنامه بازسازی و تحدید نظر شود و در فرایند بازسازی سه بُعد برنامه به صورت قصد شده، اجرا و کسب شده هماهنگ مورد توجه کارشناسان و برنامه ریزان قرآن قرار گیرد. کلید واژه ها: آموزش مفاهیم دینی، آموزش قرآن، ارزشیابی برنامه درسی.

تردید نسبت به اثربخش بودن آنها، تردید نسبت به توان ایجاد فهم و درک عمیق نسبت به دین، تناسب این روشها با علایق و نیاز یادگیرندگان، سازگاری آنها با رویکردها و روشهای جدید آموزش دین، کاستیهای را نشان داده است.

البته اگر در بعضی از جوامع نسبت به تربیت دینی و اخلاقی تردید وجود دارد، نه لزوماً به دلیل شک در تربیت دینی بلکه به دلیل تردید در تحقق تربیت دینی و اخلاقی است. این تردید در ضعف و نارسایی رویکردهای برنامه درسی دینی و روشهای آموزش آن ریشه دارد. بنابراین ارزشیابی و تبیین دقیق کاستیهای برنامه می تواند در جهت رفع ابهامات و تردیدها و در نتیجه ایجاد انگیزه بیشتر در آموزشهای دینی بویژه قرآن و عمل به آن، مؤثر باشد.

کودکان، امروزه در بسیاری از کشورهای اسلامی، سالهای سال را صرف حفظ کردن کل قرآن و خواندن آن به سبک موزون و آهنگین (ترتیل و ...) می کنند. اجرای آن برای بسیاری از کشورهای اسلامی، افتخار است. حامیان روش سنتی حفظ کردن، معتقدند که حفظ متون مقدس نه فقط آنها را به راهنمایی قابل دسترسی برای زندگی می رساند بلکه حفظ آن شخصیت انسان را می سازد. تکرار ادبی آن ارزشهای اسرارآمیزی ایجاد می کند که چیزی فراتر از معنای تحلیل پیامهای مقدس است.

در این مطالعه کوشش بر این بود که عناصر برنامه درسی قرآن پایه پنجم اهداف، محتوا، روشهای یاددهی - یادگیری، ارزشیابی از منظر برنامه قصد شده، اجرا و کسب شده از دیدگاه معلمان و متخصصان مورد بررسی قرار گیرد. رویدادهای آموزشی هنگام وقوع از قبیل فرایند یاددهی - یادگیری مورد مشاهده قرار گرفت و به صورت چک لیست جمع آوری شد و با روش کمی و کیفی نظام مند، نقاط قوت و ضعف برنامه مورد شناسایی قرار گرفت.

بیان مسئله

با گسترش دانش برنامه ریزی و بازنگاری در اصول تشخیص و تحلیل هدفها و مقاصد آموزش در سطح جهانی، تحولاتی مهم در الگوها و شیوه های آموزش و ارزشیابی از آموخته های دانش آموزان صورت گرفته است. تلاش نظامهای آموزشی برای پاسخگویی به نیازهای جامعه و پرورش انسانهایی متعادل، خلاق و آماده برای رویارویی با زندگی امروزی پرمسئله، پرقابلیت، لحظه به لحظه در حال تغییر، موجب پیدایش تحولی معنی دار و شگرف در طراحی برنامه های درسی و هم چنین روشهای یاددهی - یادگیری و سنجش ارزشیابی شده است. در کشور ما تلاشهای گسترده ای در جهت تغییر برنامه های درسی انجام شده و تجربه های اجرای آزمایشی نشان داده است یکی از مهمترین عوامل بازدارنده برنامه های درسی جدید در نظام آموزشی، مقاومت معلمان نسبت به آموزش و ارزشیابی برنامه جدید است. به این دلیل که نسبت به تمام عناصر برنامه در طول زمان مسلط شده اند. اجرای موفق برنامه جدید به آموزش بیشتر تجربه های پیوسته به آن وابسته است که اجرای جدی نوآوری در برنامه های درسی به مسؤلیت حرفه ای معلمان بیش از پیش وابسته است که علاوه بر آموزش برنامه های جدید باید صلاحیتهای معلمی در سطوح بالای یادگیری قرار گیرد تا از ناکامی برنامه ها به طور جدی جلوگیری شود. شرط لازم ورود نوآوری به نظام آموزش و پرورش ارتقای صلاحیت معلمی در آموزشهای پیش از خدمت و ضمن خدمت است.

بدون تردید برنامه درسی مدارس باید تغییر کند، ولی تغییر باید مطابق برنامه ریزی صحیح صورت گیرد و با نیازهای جامعه و فرد سازگار باشد. در ارزشیابی برنامه جدید، نتایج تغییر در جنبه های مختلف، باید مورد بررسی واقع، و پیوسته برنامه جدید در سایه اصول و هدفهای تصریح شده ارزشیابی شود و در صورت لزوم،

تغییرات تازه‌ای در آن به وجود آید.

حاکمیت و غلبه روشهای سنتی در تربیت دینی و قرآنی، که کم و بیش رایج است، شامل حفظ متون کتاب مقدس قرآن، شرکت در مراسم دینی، خواندن و گوش دادن به تفاسیری است که از متون مقدس گرفته شده است در حالی که این تفاسیر معمولاً توسط کسانی ارائه می‌شود که در موقعیت مقتدرانه هستند که به عنوان مدیر، معلم و روحانی ایفای نقش می‌کنند و کمتر ممکن است دانش‌آموزان در مباحث مربوط به آن شرکت کنند و سؤالاتی درباره مسائل الهیاتی و مقدس پرسند. روشهای سنتی در آموزش دین در اغلب جهان غلبه دارد، اما غلبه آنها مورد سؤال، تردید و چالش واقع، و بویژه با ورود روشهای جدید این چالشها بیشتر شده است.

روشهای جدید، که خود متأثر از پیشرفتهای روانشناختی و تکنولوژی آموزشی است به جای تأکید به روش آموزش مستقیم متون مقدس به رویکردها و روشهای یادگیرنده - محور^۱ و یا مسائل اجتماعی تأکید می‌ورزد. مسئله اساسی روشهای سنتی به اثربخشی روشهای حفظ کردن مکرر^۲ مربوط می‌شود. در واقع هر مذهب و دین می‌خواهد با حفظ شدن آیات و پیامهای متون مقدس خود پایدار بماند (هاسن^۳، ۱۹۹۴: ۳۹۳).

مطابق با کاستیهای مطرح شده، بسیاری از مریمان در پی یافتن رویکردها و روشهای جدید تربیت دینی برآمدند. روشهایی که دانش‌آموزان به کمک آن بتوانند اولاً معنای آیات قرآن را بفهمند و درک کنند. ثانیاً علایق و نیازهای یادگیرندگان تأمین شود. ثالثاً یادگیرنده بتواند آنها را در زندگی خود به کار برد. رابعاً شنوندگان و مشتاقان بیشتری را جذب آیات الهی کند. از جمله روشهای جمع‌خوانی،

گروه‌خوانی و فردخوانی آیات قرآن، آشنایی با قصه‌های قرآن و پیامهای قرآنی، که معنا و مفهوم آن به صورت گروهی بحث شود، گسترش رویکردهای چند ایزاری^۱ در آموزش قرآن متناسب با فناوری روز است.

ارزشیابی برنامه درسی قرآن پایه پنجم، امکان سنجیده گردآوری داده‌ها درباره اجرای برنامه درسی را فراهم می‌کند. برنامه‌ریزان درسی قادر به نتیجه‌گیری لازم در خصوص تداوم، اصلاح و تغییر کلی برنامه درسی هستند. ارزشیابی جمع‌آوری اطلاعات برای تصمیم‌گیران است و هدف آن دستیابی به خط مشی‌های مناسب و راه‌حلهای بهتر در تداوم و عملی ساختن اهداف اصلی برنامه است. ارزشیابی برنامه درسی، فرایندی است که طی آن درباره مطلوبیت اثربخشی و کارایی برنامه درسی براساس ملاکها و معیارهای معینی قضاوت می‌شود. این قضاوت مبتنی بر مقایسه اطلاعات حاصل از مشاهدات و نظرخواهی درخصوص برنامه درسی با اصول برنامه‌ریزی است (مشایخ، ۱۳۶۹).

در ارزشیابی مرحله‌ای برنامه درسی، گروه برنامه‌ریزان می‌خواهند بدانند، آیا اهداف آموزشی، محتوای درسی، روش تدریس، شیوه ارزشیابی مربوط به کتاب درسی، مناسب انتخاب و تنظیم شده است. در این مرحله، برنامه‌ریزان می‌خواهند زمینه‌های لازم را برای تدریس کتاب درسی جدیدالتألیف در سراسر نظام آموزشی از طریق جرح و تعدیل محتوای آن فراهم کنند.

برنامه درسی از گذر ارزشیابی تکوینی و مراحل اعتبار بخشی، رسماً در سراسر نظام آموزشی به اجرا گذاشته می‌شود. پس از اجرای سراسری لازم است از کارایی و اثربخشی برنامه جدید، ارزشیابی مجموعی به عمل آید. در این نوع ارزشیابی مجموعه اجزا و عناصر برنامه درسی معین، اهداف، محتوا، روشهای تدریس،

شیوه‌های ارزشیابی، کمک آموزشی، زمان تدریس آموزشهای ضمن خدمت و هم چنین تغییرات رفتاری حاصل از اجرای برنامه درسی در دانش آموزان، مورد سنجش و قضاوت قرار گرفته است.

بنابراین ارزشیابی به خودی خود هدف نیست، بلکه به عنوان وسیله‌ای برای پیشبرد برنامه درسی استفاده می‌شود و کارکرد ارزشیابی مورد توجه ارزشیابی برنامه درسی در این طرح مورد نظر است. نتایج این طرح هم نیازهای تصمیم‌گیرندگان را برای داوری در مورد برنامه برآورد می‌کند و هم موجب اعتبار بخشی برنامه‌های جدید آموزش قرآن می‌شود و از این طریق متخصصان و مجریان برنامه را در بهسازی و اصلاح روش یاد شده یاری می‌دهد. در واقع به کارگیری این شیوه ارزشیابی تکوینی برای بازنگری در برنامه این درس، نوعی بازخورد را برای بهبود آموزش قرآن فراهم خواهد کرد.

اهمیت و ضرورت پژوهش

ضرورت‌های اصلی اعتبار بخشی برنامه درسی از دیدگاه عمل، بررسی عناصر برنامه درسی در موقعیت و محیط واقعی کلاس و کشف نقاط ضعف و قوت برنامه است. در اجزای برنامه درسی، کلاس‌هایی به صورت نمونه انتخاب شده است و دانش آموزان این کلاسها توسط برنامه جدید مورد آموزش قرار گرفته‌اند. معلمان این گونه کلاسها برای آموزش برنامه درسی جدید، دوره آموزش ضمن خدمت می‌بینند و براساس برنامه پیش‌بینی شده، آموزش را در کلاسهای نمونه هدایت می‌کنند.

ارزشیابی برنامه درسی^۱ یکی از مهمترین قلمروهای برنامه درسی است که به بررسی و کارایی برنامه می‌پردازد. به طور کلی ارزشیابی در ارتباط با برنامه درسی در

چهار مرحله صورت می‌پذیرد:

۱- ارزشیابی قبل از برنامه‌ریزی یا نیازسنجی^۱: این ارزشیابی عمدتاً برای سنجش محورهای اساسی برنامه درسی صورت می‌پذیرد و ناظر بر تعیین اهداف و مقاصد برنامه درسی از منابع مربوط است.

۲- ارزشیابی تکوینی یا ارزشیابی در زمان طراحی، تدوین و ساخت برنامه درسی: بر اساس این ارزشیابی، بخشهای مختلف برنامه مورد بررسی و اشکالات و عدم تناسب احتمالی برنامه با محیط یادگیری و یادگیرندگان بر طرف می‌شود.

۳- ارزشیابی پایانی که در آن در مورد اثربخشی برنامه و میزان شکاف بین تأثیر پیش‌بینی شده با آنچه عملاً اتفاق افتاده است تصمیم گرفته می‌شود و براساس آن در دوره‌های بعدی برنامه، اصلاحات لازم اعمال می‌گردد.

۴- ارزشیابی پیگیری که در آن تأثیرات برنامه درسی در یک مقطع خاص بر روش فعالیت و توانایی یادگیرنده در برنامه‌های درسی مقاطع بعدی مورد بررسی قرار می‌گیرد. این قلمرو، بخش مهمی از حیطه برنامه‌ریزی درسی را به تصویر می‌کشد و بدیهی است همزمان با تحولات و گسترش مرزهای این رشته، این قلمروها نیز افزایش می‌یابد و یا مورد بازبینی قرار می‌گیرد (فتحی، ۱۳۷۷).

در آموزش و پرورش ایران، ارتباط نزدیک معلم با برنامه درسی، مهمترین عامل اصلاح کننده برنامه درسی تلقی می‌شود. بهبود^۲ در برنامه درسی تغییر جنبه‌های مشخصی از برنامه، روش سازماندهی محتوا، تصاویر و نمودار و جدولها و غیره است. واقعیت این است که می‌توان موقعیت اجرایی برنامه را به صورت یک پیوستار نشان داد در یک سوی آن رویکرد برنامه درسی وفادارانه قرار دارد و در طرف دیگر برنامه درسی سازگارانه است و در وسط این دو نقطه، نقاط مختلفی را می‌توان تصور

کرد که برنامه براساس آن اصلاح و بازنگری می‌شود. در حالی که در رویکرد برنامه درسی مقاوم در برابر معلم، برنامه درسی هنگام اجرا هیچ گونه تغییری نمی‌کند؛ به عبارت دیگر معلمان و عوامل اجرایی، خود را مطابق ویژگی و مشخصات برنامه تغییر می‌دهند و سازگار می‌کنند؛ چنانکه نظام برنامه‌ریزی درسی وفادارانه «معلم» در اصلاح و بهبود برنامه نقش اساسی و عمده دارد.

اهداف پژوهش

- ۱- شناسایی فرایند طراحی و تدوین برنامه درسی قرآن پنجم ابتدایی در چهار عنصر عمده هدف، محتوا، روشهای آموزش و ارزشیابی از آموخته‌های دانش‌آموزان
- ۲- مشخص کردن روش اجرای برنامه درسی قرآن پنجم ابتدایی برنامه اجرا شده در مواردی از قبیل آماده‌سازی و توجیه معلمان و تعقیب عناصر هدف، محتوا و روشهای آموزش و ارزشیابی از آموخته‌های دانش‌آموزان در جریان عمل
- ۳- تعیین میزان یادگیری دانش‌آموزان شامل دانشها، مهارت و نگرشها از طریق اجرای برنامه درسی قرآن در دوره ابتدایی
- ۴- تعیین نظر معلمان و متخصصان تعلیم و تربیت در مورد کیفیت برنامه آموزش قرآن پنجم و تأثیرات این برنامه بر روش نگرشهای آن

پرسش‌های ویژه پژوهش

الف) برنامه درسی مصوب

- ۱- آیا جهتگیری برنامه قرآن پنجم ابتدایی باتوجه به اصول برنامه‌ریزی درسی تدوین شده است؟

- ۲- آیا اهداف برنامه قرآن پنجم ابتدایی باتوجه به اصول برنامه‌ریزی درسی تدوین شده است؟
 - ۳- آیا محتوای برنامه قرآن پنجم ابتدایی باتوجه به اصول برنامه‌ریزی درسی تدوین شده است؟
 - ۴- آیا روشهای آموزش قرآن پنجم ابتدایی باتوجه به اصول برنامه‌ریزی درسی تدوین شده است؟
 - ۵- آیا ارزشیابی پیشرفت تحصیلی قرآن باتوجه به اصول برنامه‌ریزی درسی تدوین شده است؟
- ب) برنامه درسی اجرا شده
- ۱- تاچه میزان آماده‌سازی معلمان و مدیران نسبت به برنامه درسی قرآن انجام گرفته است؟
 - ۲- تاچه میزان اهداف شناختی، نگرشی و مهارتی در برنامه درسی اجرا شده قابل دسترسی است؟
 - ۳- تاچه میزان حجم محتوای پیش‌بینی شده از دیدگاه معلمان قابل دسترسی است؟
 - ۴- تاچه میزان روشهای آموزش با موقعیت واقعی کلاس از دیدگاه مشاهده‌گران قابل دسترسی است؟
 - ۵- تاچه میزان روشهای ارزشیابی پیشرفت تحصیلی قرآن قابل دسترسی است؟
- ج) برنامه درسی کسب شده
- ۱- تاچه میزان برنامه درسی اجرا شده قرآن در دانسته‌های دانش‌آموزان تغییراتی ایجاد کرده است؟
 - ۲- تاچه میزان برنامه‌درسی اجرا شده قرآن در مهارتهای قرآنی دانش‌آموزان تغییراتی ایجاد کرده است؟

- ۳- تاجه میزان برنامه درسی اجرا شده قرآن در نگرشهای دانش آموزان تغییراتی ایجاد کرده است؟
- ۴- تاجه میزان برنامه درسی اجرا شده قرآن در نگرشهای اولیای دانش آموزان تغییراتی ایجاد کرده است؟
- ۵- آیا بین علاقت دانش آموزان نسبت به محتوای ارائه شده در برنامه جدید قرآن رابطه وجود دارد؟
- ۶- تاجه میزان برنامه درسی اجرا شده قرآن در دانستیهای و نگرشهای معلمان نسبت به قرآن تغییراتی ایجاد کرده است؟

آشنایی با عوامل تحقیق

اهداف شناختی: تعیین دانش پایه در حوزه‌های اساسی، یادگیری زبان قرآن است؛ به طور مثال شناخت قواعد و کاربرد آن در روخوانی قرآن.

اهداف مهارتی: به تعیین راه‌های یادگیری یا روشها و راهبردهای مناسب برای یادگیری زبان قرآن اطلاق می‌شود؛ به طور مثال کلمات و عبارات قرآنی را درست می‌خواند و کاربرد قواعد را در خواندن قرآن بدروستی می‌داند.

اهداف نگرشی: تعیین گرایش و باورهای مطلوب است؛ به طور مثال به شنیدن قرآن، خواندن قرآن، حفظ سوره‌ها و دانستن معنای آن علاقه‌مند است.

کتاب درسی^۱: موضوع معینی را دنبال می‌کند که به طور منظم تهیه شده است و به عنوان منبع اصلی برای آموزش در مدارس مورد استفاده قرار می‌گیرد.

برنامه‌ریزی درسی^۲: برنامه‌ریزی تمام تجربه‌ها و فرصتهای یادگیری است که تحت نظارت و مسؤلیت نظام آموزشی برای ایجاد و تغییر مطلوب در دانش‌آموزان مهارتها

و نگرشهای یادگیرنده طرح‌ریزی و اجرا می‌شود و عملکرد و بازده آن مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد.

برنامه درسی: نقشه‌ای است که در آن فرصتهای یادگیری برای رسیدن به هدفهای کلی و هدفهای جزئی برای دوره‌های مختلف مشخص معلوم و طراحی شده است. برنامه درسی حداقل شامل چهار عنصر هدف، محتوا، روشها و ارزشیابی است که از درون به هم وابسته است و تغییرات هر جنبه ممکن است بر همه جنبه‌ها اثر بگذارد.

محتوا^۱: دانش سازمان یافته و اندوخته شده است؛ شامل اصطلاحات، اطلاعات، واقعیات، حقایق، قوانین، اصول، روشها و مفاهیم و با ماده درسی مرتبط است؛ به عبارت دیگر، حقایق خاص، عقاید، اصول، قواعد که در درس خاصی قرار می‌گیرد، محتوا نامیده می‌شود. در برنامه قرآن محتوا شامل سوره‌های قرآن، عبارات و آیات قرآن، داستانهای قرآنی، پیامهای قرآنی، تصاویر و نوار آموزشی است.

فرایند یاددهی - یادگیری^۲: به ارتباط متقابل بین شاگرد و معلم اطلاق می‌شود. برنامه‌ریزان درسی ممکن است یک روش آموزشی را برای همه مفاهیم در نظر بگیرند یا از چند روش به صورت ترکیبی استفاده کنند. در برنامه قرآن بهره‌گیری از چند روش (روش توضیحی، پرسش و پاسخ، یادگیری مشارکتی، ایضای نقش ...) مورد نظر است.

برنامه درسی تدوین شده^۳: به آرمانها، هدفها، محتوا، وسایل و روشهای پیش‌بینی شده در برنامه توجه دارد که در هر نظام آموزشی از سوی برنامه‌ریزان درسی توصیه شده است. برنامه درسی اجرا شده^۴: منظور مجموعه اقدامات و فعالیتهای یاددهی - یادگیری است که براساس برنامه درسی مورد نظر و آنچه معلمان از آن برداشت کرده‌اند در

محیط واقعی مدرسه و کلاسهای درسی به اجرا درمی آید.

برنامه درسی کسب شده^۱: منظور از برنامه کسب شده در واقع یادگیریهای است که از طریق به اجرا در آمدن برنامه درسی در مجموعه دانشها، مهارتها و نگرشهای دانش آموزان به وجود می آید. انتظار می رود که در این مرحله دانش آموزان بتوانند به بخش قابل توجهی از برنامه تدوین شده دست یابند.

نگرش: مجموعه ای از شناختها، باورها، عقاید و دانسته ها است که حاوی ارزشهای مثبت یا منفی (احساسات) است؛ همگی به یک موضوع مرکزی مربوط است یا آن را توصیف می کند و این موضوع مرکزی، همان موضوع یا شیء مربوط به نگرش است و این احساسها و دانسته ها باعث رفتارهای معین می شود (سیف، ۱۳۷۴).

ارزشیابی برنامه درسی: فرایند بررسی ارزش و شایستگی برنامه درسی است که شامل عناصر و جنبه های خاص برنامه درسی و هم کل برنامه درسی است. در برنامه ریزی درسی با زمینه هایی نظیر سنجش نیازها، اهداف، محتوا و روشها و اجرای برنامه درسی روبه رو هستیم. علاوه بر آن در برنامه ریزی درسی، طراحان، مجریان (معلمان) و دانش آموزان به نوعی با برنامه درسی ارتباط دارند و یا از آن تأثیر می پذیرند. پس ارزشیابی برنامه درسی شامل تمام موارد مرتبط با برنامه است. این تعریف توصیفی از مدل cipp (زمینه، درونداد، فرایند، فرآورده) است (علاقه بند، ۱۳۷۰).

برنامه درسی پنهان^۲: برنامه درسی مستتر یا آنچه در مدارس و خارج از مدارس در فرایند تدریس و یادگیری به طور غیر آشکار آموخته می شود، برنامه درسی پنهان نامیده می شود (شویرت^۳، ۱۹۹۳).

رویکرد برنامه درسی: موضعگیری درباره آموزش و ابعاد گوناگون نظری و

عملی از قبیل آرمانهای تربیتی، تلقی نسبت به یادگیری، تلقی نسبت به فرایند یادگیری، تلقی نسبت به فرایند آموزشی، تلقی نسبت به محیط یادگیری و نقش معلم و تلقی نسبت به ارزشیابی آموخته ها است. ارائه دیدگاه در چارچوب طیف در ابعاد بیرونی و درونی تحلیل شده است. ابعاد بیرونی به رفتار دانش آموزان معطوف است و ابعاد درونی افکار، احساسات و انگاره ها قرار دارد و در میانه، طیف دیدگاه هایی وجود دارد که کانون توجه را به تعامل ابعاد درونی و بیرونی قرار داده اند (مهرمحمدی، ۱۳۷۹).

روش پژوهش

این مطالعه از نوع مطالعات ارزشیابی است که با روش تحلیلی - توصیفی انجام شده است. فرایند این گونه مطالعات، شامل بررسی، مشاهده، تجزیه و تحلیل و تفسیر و به گونه ای توصیف رویدادهایی است که به منظور شناسایی اوضاع و احوال گذشته، وضع موجود و تا حدودی برای پیش بینی آینده برنامه صورت می گیرد.

جامعه آماری و روش نمونه گیری

جامعه مورد نظر در این طرح شامل سلسله مراتبی از واحدهای نمونه برداری در اندازه ها و انواع مختلف است که شامل دانش آموزان پایه پنجم در سال تحصیلی ۸۲-۸۱ آموزگاران، مدیران مدارس آزمایشی، اولیای دانش آموزان و صاحب نظران و حوزه های مرتبط با برنامه قرآن از قبیل دین و علوم قرآنی، ارزشیابی، برنامه ریزی درسی، تعلیم و تربیت، روانشناسی یادگیری، زیان شناسی، جامعه شناسی و گروه های آموزشی بوده است. ویژگیهای جامعه آماری طرح آزمایشی برنامه قرآن در پایه

پنجم ۱۷۳ کلاس است که ۹۵ مدرسه پسرانه و ۷۲ مدرسه دخترانه و ۵ مدرسه مختلط در سال تحصیلی ۸۱-۸۲ در گستره ۱۷ استان کشور بوده است.

نمونه آماری

نمونه گیری به صورت نمونه برداری تصادفی طبقه ای با توجه به ویژگیهای نمونه انتخاب شده است. معلمان و مدیران مجری طرح آزمایشی برنامه قرآن شامل ۱۷۳ کلاس آزمایشی در گستره ۱۷ استان کشور، انتخاب شده اند.

اولیای دانش آموزان و دانش آموزان طرح آزمایشی ۴۹۱۲ نفر بوده اند که به صورت تصادفی طبقه ای^۱ بر اساس جدول مورگان^۲ ۵۲۰ دانش آموز و ۵۲۰ نفر از اولیای دانش آموزان به نسبت جامعه مورد نظر در هر دو جنس انتخاب شده اند.

مشاهده فرایند آموزش کلاسهای طرح آزمایشی در گستره هفت استان مدارس استانهای اصفهان، گلستان، مازندران، کرمان، فارس، مرکزی، همدان که بیشتر از ده کلاس آزمایشی داشتند به صورت نمونه گیری تصادفی طبقه ای به کلاسها انتخاب شده اند و چک لیست مشاهده از فرایند یاددهی - یادگیری توسط مشاهده گر حرفه ای بومی هر کلاس، سه بار در طول سال تحصیلی مورد مشاهده قرار گرفت ضمن اینکه گروهی از سه نفر از مشاهده گران مرکزی از مدارس آزمایشی هفت استان بازدید کرده اند و در هر استان از چهار تا پنج کلاس فرایند یاددهی - یادگیری را مورد مشاهده قرار داده اند. با ارزشیابی دانش آموزان، وضعیت اجرای برنامه آموزش قرآن در طی پنج سال اجرای آزمایشی میزان تحقق اهداف برنامه و عوامل بازدارنده آن مورد توجه قرار گرفت.

نظر سنجی از متخصصان در حوزه های مختلف از قبیل دین و علوم قرآنی،

ارزشیابی، برنامه ریزی درسی، تعلیم و تربیت، روانشناسی یادگیری، زبانشناسی، جامعه شناسی، گروه های آموزشی، ادبیات کودکان در مراکز هشت استان شامل اصفهان، کرمان، آذربایجان شرقی، فارس، گلستان، مازندران، مرکزی و قم انتخاب شدند و برای هر استان ۳۰ پرسشنامه متخصصان به سازمان آموزش و پرورش استانهای نامبرده فرستاده شد که به صورت مصاحبه ساختار یافته با هماهنگی قبلی برای متخصصان ارسال شد و به این ترتیب به ارزیابی عناصر برنامه تدوین شده پرداخته شده است.

ابزارهای پژوهش

باتوجه به اهداف و پرسشهای ویژه پژوهش برای گردآوری داده های مورد نیاز از ابزارهای زیر استفاده شده است:

- ۱ - مصاحبه ساختار یافته با متخصصان دین و علوم قرآنی، ارزشیابی، برنامه ریزی درسی، تعلیم و تربیت، روانشناسی یادگیری، زبانشناسی، جامعه شناسی، گروه های آموزشی، ادبیات کودکان در مراکز هفت استان در ارتباط با برنامه درسی مصوب شامل مطالعه، تحلیل و بررسی استاد در قلمرو عناصر برنامه درسی اهداف، محتوا، روشهای آموزش، ارزشیابی در فرایند طراحی و تدوین مورد توجه قرار گرفته است.
- ۲ - مصاحبه ساختار یافته با معلمان در مورد ویژگی هدفها، محتوا، روشهای یاددهی - یادگیری و نظام ارزشیابی برنامه درسی قرآن
- ۳ - تکمیل اجرای فهرست مشاهده از فرایند آموزش قرآن معلمان در هر استان از چهار تا پنج کلاس در سه نوبت میزان تحقق اهداف برنامه و عوامل بازدارنده موقعیت عملی مورد توجه قرار می گیرد.
- ۴ - نظرسنجی از مدیران از آموزش و توجیه مقدماتی مدیران و روش اجرا و

ارزشیابی برنامه درسی قرآن و تغییراتی که این برنامه در روشهای تدریس و نگرش داشته است.

۵- نظرسنجی از اولیای دانش آموزان از آموزش برنامه جدید قرآن، روش اجرا و ارزشیابی برنامه درسی قرآن و تغییراتی که در نگرش دانش آموزان مورد توجه قرار گرفته است.

۶- نظرسنجی از دانش آموزان پایه پنجم از محتوای روشهای آموزش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی قرآن و نگرش دانش آموزان نسبت به برنامه مورد توجه قرار گرفته است.

جدول ۱- انواع ابزارهای گردآوری اطلاعات برنامه قرآن پایه پنجم

شماره پرسشنامه	عنوان	آزمون شونده ها	تکمیل کننده فرم
۱	چک لیست مشاهده فرایند آموزش	فرآیند یاددهی یادگیری در کلاسهای آزمایشی	مشاهده گران حرفه‌ای استان، سه کلاس در سه بار پی در پی
۲	آموزگاران مجری طرح آزمایشی قرآن، پایه پنجم	همه معلمان مجری طرح استانی	معلم مجری طرح
۳	نظر سنجی از مدیران	همه مدیران مجری طرح استانی	کارشناس دوره ابتدایی
۴	نظرسنجی اولیای دانش آموزان برنامه آزمایشی	والدین دانش آموزان برنامه آزمایشی	کارشناس دوره ابتدایی
۵	نظر سنجی دانش آموزان برنامه آزمایشی	دانش آموزان برنامه آزمایشی	کارشناس دوره ابتدایی
۶	مصاحبه با متخصصان	متخصصان هیئت استان نمونه	مصاحبه ساختار یافته

روش تعیین روایی و پایایی ابزارهای پژوهش

به منظور تعیین روایی ابزارهای پژوهش و روایی محتوا از قبیل متغیرهای موردنظر در مورد اهداف برنامه درسی، کتاب درسی، نوار آموزشی، روشهای آموزش تدوین شده براساس استاد برنامه درسی (راهنمای برنامه درسی)، کتاب درسی و نوار

آموزشی) و نظریات کارشناسان انجام شده است.

پایایی ابزارهای ارزشیابی برنامه قرآن بر اساس استاد برنامه درسی و عوامل برنامه و بازآزمایی به صورت نمونه در استان کرمان اجرا شد که بیش از ۱۶ کلاس آزمایشی برنامه قرآن داشتند. کاستی‌های پرسشنامه‌ها از طریق گفتگو با معلمان، مدیران، معلمان راهنما و دانش آموزان و کارشناسان شناسایی شد و در اجرای دوباره، ضعفها برطرف شد و ضریب پایایی محاسبه شده ۸۰٪ به دست آمد.

روشهای تجزیه و تحلیل آماری

پس از گردآوری پرسشنامه های معلمان، مدیران، دانش آموزان، اولیای دانش آموزان و مشاهده فرایند یاددهی - یادگیری، نظر سنجی از متخصصان در جدولی کدبندی و تلخیص شد و سپس اطلاعات تلخیص شده مورد تجزیه و تحلیل آماری توصیفی (فراوانی، درصد) قرار گرفت و از آمار استنباطی غیر پارامتریک خن دو هم استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق

۱- آیا جهتگیری اهداف برنامه قرآن پنجم ابتدایی باتوجه به اصول برنامه‌ریزی درسی تدوین شده است؟

براساس یافته‌های تحقیق رویکرد برنامه قرآن از دیدگاه متخصصان نشان داده شده است، جهتگیری زیانشناسی با برنامه قرآن حدود ۸۵ درصد متخصصان در سطح کم و خیلی کم، جهتگیری مبانی نظری روانشناسی یادگیری حدود ۶۹ درصد متخصصان در سطح کم و خیلی کم، جهتگیری مبانی نظری آموزش دین با برنامه

قرآن حدود ۷۵ درصد متخصصان در سطح کم و خیلی کم، جهتگیری برنامه قرآن با جامعه شناسی دین حدود ۸۰ درصد متخصصان در سطح کم و خیلی کم، جهتگیری مبانی نظری برنامه‌های درسی با برنامه قرآن در سطح کم و خیلی کم، جهتگیری قرآن با مبانی تربیت مذهبی حدود ۷۵ درصد متخصصان در سطح کم و خیلی کم، جهتگیری برنامه قرآن با مبانی فلسفی حدود ۶۳ درصد متخصصان در سطح کم و خیلی کم نشان داده شده است.

کاستی‌های جهتگیری برنامه آزمایشی آموزش قرآن براساس اصول برنامه‌ریزی درسی از دیدگاه متخصصان به شرح زیر است:

- در جهتگیری آموزش قرآن، توانایی درک مفهوم و تفکر کردن در قرآن کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

- در جهتگیری راهبردهای یاددهی - یادگیری قرآن در آموزش مهارتهای زبان عربی و رویکردهای شناختی روانشناسی یادگیری کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

- در تنظیم محتوا و سازماندهی مفاهیم اشکالات آشکاری وجود دارد؛ به طور مثال در سازماندهی پیامهای قرآنی و داستانها، تعارضهایی هست که بیشتر جنبه ماورائی دارد و بتدریج به ورود رویکرد سکولاریسم کمک کرده است.

- نکات علمی و ارزنده قرآن در برنامه قرآن پنجم کمتر مورد استفاده قرار گرفته است.

- از آیات قرآن در حوزه رفتارهای دینی از قبیل حجاب، اخلاق و آداب اسلامی، رفتارهای اجتماعی کمتر استفاده شده است.

- استفاده کاربردی دین در زندگی روزمره کمتر مورد توجه مؤلفان قرار گرفته است؛ بیشتر به آیات عذاب به صورت یک بعدی پرداخته شده است که با زندگی قرن بیست و یکم چندان هماهنگ نیست.

- توجه به مفاهیم و معانی تفسیر قرآن، که به درک و فهم در تربیت دینی متجبر می‌شود از کاستی‌های عمده برنامه است.

- جهتگیری برنامه قرآن، موضوع محور و حجیم است و به فعالیت دانش‌آموزان از قبیل تفکر، پژوهش در حوزه مفاهیم دین در تکالیف عملی کمتر توجه کرده است.

- به تربیت صلاحیت حرفه‌ای معلمی در حوزه آموزش دین به عنوان معلم معجز و متخصص باید توجه جدی شود و گرنه باید شاهد مصیبتی بود که بر حوزه دروس انشاء، نقاشی و ورزش دوره ابتدایی وارد آمده است. درس قرآن هم بر این فهرست افزوده خواهد شد که بمراتب آسیب‌دیده‌های دینی و قرآن، عمیقتر و غیرقابل جبرأتتر خواهد بود.

- رویکرد آموزش دین در برنامه آموزش و پرورش باید فراتر از چارچوب کلاس آموزشی قرار گیرد و به فعالیتهای فوق برنامه و دارالقرآنها هم جهتگیری دینی و مذهبی بدهد که کمتر مورد عنایت قرار گرفته است.

- انتظارات برنامه با صلاحیت حرفه‌ای معلم قرآن فاصله عمیق دارد. معلمی که قادر به خواندن درست قرآن نیست، چگونه می‌تواند مبلغ آموزشهای دینی باشد! چه کسی باید پاسخگوی خلأ و آسیبی باشد که در این راستا بر تربیت دینی کودکان کشور وارد شده است؟

- استفاده از نوار آموزشی قرآن به منظور آموزش قرآن از ویژگیهای برجسته برنامه است.

- رشته‌های دین پژوهی براساس اثر و وضع دو ویژگی معرفت‌شناختی به عنوان دیسپلین یا دانش مورد نظر است:

- موضع و نگاه عالم برحسب نگاه بیرونی یا درونی بودن او با پدیده مورد مطالعه

- ویژگی موضوع مورد مطالعه از نظر نوعی یا مصداقی بودن آن

برحسب این دو ویژگی، فلسفه، جامعه‌شناسی و روانشناسی، جزو آن دسته از معارفی قرار می‌گیرد که به واسطه جستجوی ویژگیهای نوعی و داشتن نگاه بیرونی به موضوع مورد مطالعه خود از دیگر رشته‌های دین‌پژوهی متمایز شده و تعریف در آن جایگاه مهمی یافته است. در مقابل دسته‌های دیگری از رشته‌های دین‌پژوهی مثل تاریخ و مردم‌شناسی قرار دارد که اگر چه از دیدگاه بیرونی به پدیده مورد مطالعه خویش می‌نگرد به علت تأمل مصداقی در موضوع خود، تعریف دین در آن، موقعیتی فرعی و اهمیت حاشیه‌ای دارد. کلام از جمله علوم است که از سنخ تاریخ و مردم‌شناسی است، لیکن به دلیل نگاه درون‌دینی از بقیه حوزه‌های دین‌پژوهی متمایز بوده است (شجاعی زند، ۱۳۸۰).

بنابراین جهتگیریهای آموزشهای دین از قبیل ابعاد فردی، جمعی، آموزه‌های دین و رستگاری و کمال‌گرا بودن در ادیان مختلف متفاوت است. در دین آخرتگرا و دنیاگیز مسیحیت نوعاً آموزشهای دینی بشدت فردی و درون‌گرایانه است در حالی که در دین دنیاپندیری مثل اسلام علاوه بر فرد نسبت به مسائل جامعه با هوشیاری برخورد، و راه نجات و رستگاری بشر را از مسیر آباد دنیا و اصلاح جامعه انسانی پیدا کرده‌اند ولی در برنامه قرآن به نیازهای اجتماعی یادگیرندگان و چالشهای عصر جدید توجهی نشده است. برای تلفیق ایمان و عمل در رفتارهای روزمره، که کنش متقابل بین اجتماع و اجتماع مؤمنان است در جهتگیری برنامه قرآن کمتر شواهدی می‌توان یافت. چه بسا نگرش متزوی شدن دین را از جامعه به ذهن پیشتر متبادر کرده است. پس باید برنامه درسی با شئون فرهنگی و اجتماعی جامعه هماهنگ باشد و تغییراتی که در شئون فرهنگی و اجتماعی رخ می‌دهد، موجب تغییر برنامه شود؛ ولی اگر برنامه‌ریزان درسی تعلیم و تربیت با حیات فرهنگی در ارتباط نباشند و تنها برنامه قرآن به ترجمه و قرائت آیات قرآن بپردازد، چه بسا بین تربیت دینی با دینداری

واقعی فاصله عمیق ایجاد شود.

۲- آیا اهداف (شناختی، مهارتی، نگرشی) برنامه قرآن پنجم ابتدایی با توجه به اصول برنامه‌ریزی درسی تدوین شده است؟

جدول ۲- نتایج تحلیل برنامه قرآن از دیدگاه متخصصان

عوامل اهداف برنامه قرآن پایه پنجم	خیلی زیاد		زیاد		کم		خیلی کم	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
میزان هماهنگی اهداف شناختی، نگرشی، مهارتی	۸	۱۹/۵	۲۰	۴۸/۷	۷	۱۷/۱	۶	۱۴/۶
میزان هماهنگی اهداف برنامه با نیازهای دانش‌آموزان	۵	۱۵/۱	۱	۲/۰۳	۷	۱۷/۲	۲۰	۶۰/۶
میزان هماهنگی اهداف برنامه براساس نیازهای اجتماع	۹	۲۱/۹	۷	۱۷/۱	۱۵	۳۶/۵	۱۰	۲۴/۳
میزان هماهنگی اهداف برنامه با ساختار موضوع قرآن	۱۰	۲۵/۶	۱۸	۴۶/۱	۵	۱۲/۸	۶	۱۵/۳
میزان تحقق برنامه، دست‌یافتی و قابل حصول آن	۴	۱۲/۵	۱۰	۳۱/۲	۸	۲۵/۱	۱۰	۳۱/۲

همان‌طور که جدول (۲) از دیدگاه متخصصان ملاحظه شده است، حدود ۶۸ درصد متخصصان، هماهنگی اهداف شناختی، نگرشی، مهارتی در سطح زیاد و خیلی زیاد، حدود ۸۲ درصد متخصصان، هماهنگی اهداف برنامه با نیازهای دانش‌آموزان در

سطح کم و خیلی کم، حدود ۶۱ درصد متخصصان، هماهنگی اهداف برنامه براساس نیازهای اجتماعی در سطح کم و خیلی کم، حدود ۱۲ درصد متخصصان، هماهنگی اهداف برنامه با ساختار موضوع قرآن در سطح زیاد و خیلی زیاد و حدود ۵۵ درصد متخصصان میزان تحقق اهداف برنامه را در سطح کم و خیلی کم نشان داده‌اند.

۳- آیا محتوای برنامه قرآن با توجه به اصول برنامه‌ریزی درسی تدوین شده است؟

جدول ۳- نتایج تحلیل محتوای برنامه قرآن از دیدگاه متخصصان

محتوای برنامه قرآن پنجم ابتدایی	خیلی زیاد		زیاد		کم		خیلی کم		جمع
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
میزان مناسب بودن ساختار تدوین و تنظیم محتوای کتاب	۸/۵	۱	۲۸/۵	۲۵	۷۱/۴	۶	۱۷/۱	۳۵	
میزان تناسب توالی محتوای کتاب	۵/۸	۴	۱۱/۷	۲۰	۵۸/۸	۸	۲۳/۵	۳۴	
میزان مداومت محتوای کتاب	۱۳/۳	۶	٪۲۰	۱۴	۴۶/۶	۶	٪۲۰	۳۰	
میزان وحدت و تلفیق مطالب کتاب	۸/۵	۳	۸/۵	۱۱	۳۱/۴	۱۸	۵۱/۴	۳۵	
میزان هماهنگی بخشهای مختلف محتوا	۱۴/۲	۱۲	۴۲/۸	۶	۲۱/۴	۶	۲۱/۴	۲۸	
میزان هماهنگی عبارات و کلمات قرآنی	۱۱/۴	۸	۲۲/۸	۱۰	۲۸/۵	۱۳	٪۵۲	۳۵	
میزان تناسب نگارش کتاب با سخرانه واژگان دانش‌آموزان	۵/۸	۳	۸/۸۲	۱۴	۴۱	۱۵	۲۴/۱	۳۴	

میزان جذابیت تصاویر کتاب درسی	۱۱/۷	۲	۵/۸	۱۰	۲۹/۴	۱۸	۵۲/۹	۳۴	
میزان ترکیب‌بندی رنگها در محتوای کتابها	۱۱/۷	۶	۱۷/۴	۱۴	۴۱/۱	۱۰	۲۹/۴	۳۴	
محتوای کتاب تاچه میزان فرصتهایی را برای فعالیتهای فوق برنامه ایجاد می‌کند؟	۱۸/۷	۱۲	۳۷/۵	۱۰	۳۱/۲	۴	۱۲/۵	۳۲	
میزان تناسب زمان با کیفیت محتوای کتاب	۵/۵	۳	۸/۳	۶	۱۶/۶	۲۵	۶۹/۴	۳۶	
محتوای کتاب تاچه میزان در برانگیختن تفکر و کنجکاوی دانش‌آموزان مؤثر است؟	٪۹	۳	٪۹	۹	۲۷/۲	۱۸	۴۵/۵	۳۳	
محتوای کتاب تاچه میزان با فعالیتهای روزمره دانش‌آموزان منطبق است؟	۱۲/۵	۶	۱۸/۷	۹	۲۸/۱	۱۳	۴۰/۶	۳۲	
محتوای کتاب تاچه میزان با دروس دیگر همپوشی دارد؟	۲۰/۵	۸	۲۳/۵	۸	۲۳/۵	۱۱	۲۲/۳	۳۴	

همان طور که در جدول (۳) محتوای برنامه قرآن از دیدگاه متخصصان ملاحظه شده است، حدود ۸۹ درصد متخصصان مناسب بودن ساختار تدوین و تنظیم محتوای

کتاب را در سطح کم و خیلی کم، ۸۲ درصد متخصصان توالی محتوای کتاب را در سطح کم و خیلی کم، حدود ۶۷ درصد متخصصان میزان مداومت محتوای کتاب را در سطح کم و خیلی کم، حدود ۸۳ درصد متخصصان وحدت و تلفیق محتوا را در سطح کم و خیلی کم، حدود ۵۷ درصد میزان هماهنگی بخشهای مختلف محتوا را در سطح زیاد و خیلی زیاد، حدود ۸۱ درصد میزان هماهنگی عبارات و کلمات قرآنی را در سطح کم و خیلی کم، حدود ۸۵ درصد متخصصان میزان تناسب نگارش کتاب با خزانه واژگان دانش آموزان را در سطح کم و خیلی کم، حدود ۸۲ درصد متخصصان میزان جذابیت تصاویر کتاب درسی را در سطح کم و خیلی کم، حدود ۷۱ درصد متخصصان میزان جذابیت تصاویر کتاب درسی را در سطح کم و خیلی کم، حدود ۷۱ درصد متخصصان میزان ترکیب بندی رنگها در محتوای کتابها را در سطح کم و خیلی کم، حدود ۸۶ درصد میزان تناسب زمان با کمیت محتوای کتاب را در سطح کم و خیلی کم، حدود ۵۶ درصد متخصصان نقش محتوای کتاب در ایجاد فرصتهایی برای فعالیتهای فوق برنامه را در سطح زیاد و خیلی زیاد، حدود ۸۲ درصد متخصصان نقش محتوای کتاب را در برانگیختن تفکر و کنجکاوی دانش آموزان در سطح کم و خیلی کم، حدود ۶۹ درصد متخصصان انطباق محتوای کتاب با فعالیتهای روزمره را در سطح کم و خیلی کم، حدود ۵۶ درصد متخصصان میزان هم‌پوشی محتوای کتاب با دروس دیگر را در سطح کم و خیلی کم نشان داده‌اند.

۴- آیا روشهای برنامه قرآن پنجم ابتدایی با توجه به اصول برنامه درسی تدوین شده است؟

جدول شماره ۴- روشهای آموزش قرآن از دیدگاه متخصصان

جمع	خیلی کم		کم		زیاد		خیلی زیاد		عوامل روشهای یاددهی-یادگیری برنامه قرآن
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۲۷	۲۹/۶	۸	۲۲/۲	۶	۱۴/۸	۴	۲۳/۳	۹	میزان تناسب روش آموزش مبتنی بر اشاره بر صامتها و مصوتها
۳۰	۱۵/۶	۵	۱۲/۵	۴	۳۷/۵	۱۲	۲۸/۱	۹	میزان تناسب شیوه نوین آموزش قرآن
۲۵	۳۶/۶	۹	۲۸/۶	۷	۲۴/۶	۶	۱۲/۶	۳	میزان تناسب روش آموزش قرآن با رویکرد برنامه
۲۷	۲۷/۶	۱۰	۲۸/۶	۱۸	۱۸/۲	۶	۸/۱	۳	میزان تناسب روشخوانی قرآن بدون معانی و مفاهیم آن
۲۵	۱۱/۴	۴	۱۷/۱	۶	۲۲/۸	۱۵	۲۸/۵	۱۰	میزان تناسب روشخوانی کلمات قرآن براساس صامتها و مصوتهای مشترک با زبان فارسی
۳۳	۳۶/۳	۱۲	۲۴/۲	۸	۲۱/۲	۷	۱۸/۱	۶	میزان تناسب روشخوانی کلمات قرآن بدون حرکت ساکن

همان طور که در جدول (۴) روشهای آموزش برنامه قرآن از دیدگاه متخصصان ملاحظه می‌شود حدود ۵۲ درصد متخصصان روش آموزش مبتنی بر اشاره بر صامت‌ها و مصوت‌ها در سطح کم و خیلی کم، حدود ۶۶ درصد متخصصان تناسب شیوه نوین آموزش قرآن را در سطح زیاد و خیلی زیاد، حدود ۶۴ درصد متخصصان تناسب روش آموزش قرآن با رویکرد برنامه را در سطح کم و خیلی کم، حدود ۷۱ درصد متخصصان روخوانی قرآن را بدون مناسبی و مفاهیم در سطح کم و خیلی کم، حدود ۷۱ درصد متخصصان روخوانی کلمات قرآن بر اساس صامت‌ها و مصوت‌های مشترک با زبان فارسی را در سطح زیاد و خیلی زیاد، حدود ۶۱ درصد متخصصان تناسب روخوانی کلمات قرآن را بدون حرکت ساکن در سطح کم و خیلی کم اظهار کرده‌اند.

الف) روش الگویی در فرایند شنیداری روخوانی قرآن

ب) روش تلفیقی (کلی و تحلیلی) در روخوانی قرآن

ج) روش بحث و گفتگو و داستانگویی در پیام قرآنی و داستانها

د) روش توضیحی در آموزش قواعد روخوانی و ترتیل

۵- آیا روشهای ارزشیابی پیشرفت تحصیلی با توجه به اصول برنامه ریزی درسی

تدوین شده است؟

جدول ۵- نتایج تحلیل ارزشیابی برنامه قرآن از دیدگاه متخصصان

ارزشیابی پیشرفت تحصیلی برنامه قرآن پایه پنجم	خیلی زیاد		زیاد		کم		خیلی کم		جمع
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
میزان تناسب ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان از برنامه قرآن	۸	۲۳/۵	۶	۱۷/۶	۱۲	۳۵/۲	۸	۲۳/۵	۳۴

میزان تناسب پرسش از روخوانی به صورت جمع خوانی، گروه خوانی، فردخوانی	۱۸	۵۱/۴	۱۲	۳۴/۲	۴	۱۱/۴	۳	۸/۵	۳۷
میزان تناسب تکالیف یادگیری با نظام ارزشیابی پیش‌بینی شده	۸	۲۲/۵	۱۵	۴۶/۸	۶	۱۸/۷	۳	۹/۳	۳۲
میزان موفقیت دانش‌آموزان دوزیانه در یادگیری زبان قرآن	۹	۲۶/۴	۱۸	۵۲/۹	۴	۱۱/۷	۳	۸/۸	۳۴

همان طور که در جدول (۵) ارزشیابی برنامه قرآن از دیدگاه متخصصان ملاحظه می‌شود، حدود ۵۹ درصد متخصصان تناسب ارزشیابی برنامه قرآن را در سطح کم و خیلی کم، حدود ۸۶ درصد متخصصان تناسب پرسش از روخوانی به صورت جمع خوانی و گروه‌خوانی و فردخوانی را در سطح زیاد و خیلی زیاد، حدود ۷۲ درصد متخصصان تناسب تکالیف یادگیری برنامه قرآن با نظام ارزشیابی را در سطح زیاد و خیلی زیاد، حدود ۷۹ درصد متخصصان موفقیت دانش‌آموزان دوزیانه در یادگیری زبان قرآن را در سطح زیاد و خیلی زیاد نشان داده‌اند.

برنامه درسی اجرا شده

۱- تا چه میزان آماده‌سازی معلمان و مدیران نسبت به برنامه درسی قرآن انجام

گرفته است؟

حدود ۳۰ درصد معلمان گزارش کرده‌اند که مهارت خواندن قرآن را در سطح کم و خیلی کم دارند و آموزشهای ضمن خدمت برای ۴۰ درصد معلمان کافی نبوده است. در فرایند آموزش معلمان برای اجرای برنامه قرآن دو مهارت ضروری است: مهارت «خواندن قرآن» و «مهارت آموزش قرآن». کاستیهای اساسی آموزش معلمان از دیدگاه مشاهده‌گران و معلمها مورد توجه قرار گرفته که به اختصار در جدول زیر نمایش داده شده است:

نبودن مهارت خواندن قرآن در معلمها	فقدان مهارت در آموزش قرآن
۱- نبودن توانایی در مهارت خواندن قرآن	۱- نداشتن توانایی در جذب دانش‌آموزان
۲- تصحیح نکردن اشکالات روخوانی دانش‌آموزان هنگام روخوانی	۲- نداشتن توانایی اداره کلاس و هدایت یادگیرندگان نسبت به ارزشهای دینی
۳- ضعف معلمان در توضیح قواعد روخوانی قرآن	۳- نداشتن توانایی و توزیع زمان برای بخشهای مختلف محتوا
	۴- نداشتن روحیه تربیت دینی

۲- تاچه میزان اهداف شناختی، نگرشی و مهارتی در برنامه درسی امکان دستیابی دارد؟ از نظر برنامه اجرا شده برنامه آزمایشی قرآن بر حسب دیدگاه معلمان نشان داده است که تناسب اهداف شناختی با ساختار موضوع ۸۴ درصد در سطح زیاد و خیلی زیاد، تناسب اهداف مهارتی با ساختار موضوع ۸۵ درصد در سطح زیاد و خیلی زیاد و تناسب اهداف نگرشی با ساختار موضوع ۹۱ درصد در سطح زیاد و خیلی زیاد گزارش شده است.

کاستیهای عمده که در ارتباط با اهداف اجرا شده برنامه اشاره شده به شرح ذیل

است:

۱. در تنظیم اهداف در حیطه شناختی، نگرشی و مهارتی، جزه نگری بر آنها حاکم، و از دیدگاه های شناختگرایی استفاده نشده است.

۲. اهداف با موضوعات اخلاق دینی و تربیت دینی کمتر ارتباط برقرار کرده است. در تربیت دینی سه بعد مطرح است: اینکه اصول دینی را از نظر عقلی بپذیرد؛ آنها را در قلبش جای بدهد و در عمل به احکام التزام داشته باشد درحالی که آموزشهای دینی از قبیل اخلاق و قرآن، که باید درحیات فرهنگی اجتماع و فرد تغییراتی ایجاد کند و تربیت دینی را با دینداری واقعی همراه کند، اگر صرفاً به ترجمه و قرائت آیات قرآن پردازد، چه بسا بین تربیت دینی با دینداری واقعی فاصله عمیقی ایجاد شود.

۳. جزئی نگری در اهداف برنامه قرآن سبب شده است که در اهداف اساسی انحراف ایجاد شود و بتدریج آن جزءها هدف اصلی به شمار رود. این اهداف با بیشتر اهداف نهایی پیش بینی شده نظیر ایمان، اخلاق دینی، تربیت دینی، مسؤلیت دینی و باورهای دینی نسبت به قرآن ارتباط ایجاد نکرده است.

۴. امروزه شناخت گسترده‌های مختلف اهداف بخشی از تعریف هدف است. شناسایی حیطه های مختلف به عنوان طرحریزی برنامه درسی تلقی شده است که فراتر از نگاه متداول را می‌طلبد که چهار حیطه مهم است؛ یعنی رشد شخصیتی^۱، شایستگی اجتماعی^۲، مهارتهای یادگیری تداومی^۳ و هویت که در درون آن هدفهای کلی و ریز هدفهای همبسته به آنها می‌تواند برای مقاصد طرحریزی و آموزش گروه‌بندی شود.

۵. اهداف برنامه درسی موضوع محور است؛ پس باید بر اساس چهار عامل

روخوانی قرآن، درک مفاهیم قرآنی، التزام دینی و عمل دینی به طور موازی بازنگری شود.

۳- آیا بین حجم محتوای برنامه درسی آموزش قرآن با زمان پیش بینی شده برای اجرای برنامه تناسب وجود دارد؟

تناسب محتوای برنامه درسی آموزش قرآن با زمان پیش بینی شده از دیدگاه معلمان حدود ۸۱ درصد در سطح زیاد و خیلی زیاد گزارش شده است.

حدود ۴۰ درصد معلمان بر حسب زمان اختصاص یافته برای تدریس بخشهای مختلف محتوا در سطح کم و خیلی کم امکان اجرا داشته اند و از مدیریت زمان پیش بینی شده کمتر استفاده شده است.

حدود ۸۱ درصد معلمان بر حسب دلایل ذکر شده میزان ساعت مورد نیاز را برای برنامه آموزش قرآن سه ساعت آموزش در هفته برآورد کرده اند که دلایل آنها به این شرح است:

حجم سوره های هر درس زیاد است. استفاده از قرآن سی جزء زمان بیشتری را می طلبد. بعضی از درسها تا سه هفته طول می کشد تا تدریس شود؛ به طور مثال درس چهار و هشت، تخصیص زمان محتوای آموزشی برای تعمیق یادگیری سه ساعت (یک جلسه آموزش داستانها و پیام قرآنی، یک جلسه فرایند شنیداری و آموزش روخوانی، یک جلسه پرسش و کار در کلاس) مورد نیاز است. باید محتوا براساس زمان پیش بینی شده کاهش پیدا کند.

محتوای درس قرآن با محتوای دینی همپوشی دارد. هر دو در ارتباط با معارف دین و اصول و اعتقادات بحث کرده اند و از این ارتباط برای ایجاد درک عمیقتر کمتر استفاده شده است. چه بسا ساختار داستانها و تصاویر ارائه شده در برنامه قرآن اختلالی برای درک و فهم یادگیرندگان فراهم کرده است در حالی که برنامه ریزان

می توانند فرصت استفاده کردن از مطالب آموخته شده را برای آنها ایجاد کنند؛ تشویق و فرصت برای اندیشیدن، نقد کردن، تفسیر کردن، اظهار نظر کردن، بحث و گفتگو در مورد داستانها و پیام قرآنی ایجاد کنند تا یادگیری برای یادگیرندگان لذت بخش، و در فرایند تربیت دینی توانایی استدلال بیشتر شود.

همان طور که تربیت دینی و آموزش دینی دو عنصر جدا از هم نیست، به صورت مهارت عملی و یکپارچه متصور، و در میدان عمل هم در هم تنیده است. حال اگر این مسئله در برنامه های مختلف ظهور کند باید با هم هماهنگ شود. در صورتی که همپوشی برنامه دینی و قرآن به صورت تصادفی ایجاد شده و برنامه ریز به بخشهای مختلف محتوا با نگاه تلفیق زمان دینی و قرآن توجه نکرده است.

زمان یک عنصر نه گانه برنامه درسی است که از اهمیت بسیاری برخوردار، و با عنصر محتوا و راهبردهای یاددهی - یادگیری مرتبط است. هنگامی که رویکرد برنامه موضوع محور است، زمان زیادی برای یادگیری مفاهیم و اطلاعات صرف شده است و کمترین فرصت برای اینکه یادگیرنده آن را به کار ببرد یا متقصدانه فکر کند و به حل مسائل بپردازد، کمترین زمان به آن اختصاص پیدا کرده است یا هنگامی که تأکید بر حجم فراوان مطالب باشد، تربیت دینی مورد غفلت قرار می گیرد و بر سطوح پایین یادگیری تأکید بیشتری می شود و عملاً در تقویت ارزشهای دینی و به کارگیری آن توفیق چندانی به دست نمی آید که در این راستا برنامه قرآن به بازنگری در بخشهای مختلف محتوا نیاز دارد. برنامه ریزان باید به عوامل زیر توجه ویژه ای کنند:

مهارت خواندن قرآن با درجات مختلف قرائت
افزایش توانایی استدلال بر پذیرش تربیت دینی
تقویت تلفیق ایمان و عمل در رفتارهای روزمره

ارتباط قرآن با دین و چالشهای عصر جدید

تناسب میان زمان و محتوا یکی از مهمترین ملاکهای انتخاب محتوای کتاب درسی است. آگاهی دقیق از زمان سودمندی که بر تدریس بخشهای مختلف محتوا طی یک سال در اختیار معلم قرار می‌گیرد. در این زمانبندی باید برای هر یک از فعالیتهای فرایند یاددهی - یادگیری و رویکرد های انتخاب شده، زمان لازم را مشخص کرد به طوری که میزان اهمیت هر بعد برای معلمان روشن شود و در زمینه توزیع زمان آموزش در بخشهای مختلف محتوا یا در مهارت مدیریت زمان در کلاس به معلم کمک شود.

اگر به ماههای نه گانه سال تحصیلی نظری واقع بینانه داشته باشیم در مجموع ۲۶ هفته فعال برای تدریس وجود دارد. با احتساب روزهای تعطیل شناور در ماههای قمری و غیر شناور در ماههای شمسی و با احتساب دو روز تعطیلی غیر مترقبه که در مجموع هشت روز خواهد بود درحالی که مؤلفان برنامه قرآن ۱۷ درس را پیش‌بینی کرده‌اند و با تأکید بر اینکه هر درس را معلمان در سه جلسه تدریس کنند ۵۱ هفته آموزش مورد نیاز است که عملاً امکانپذیر نیست.

همان‌طور که شواهد فراوان در برنامه های آزمایشی سالهای گذشته نشان داده است معلمان بیشتر از پنج تا هفت درس را فرصت تدریس پیدا نکرده‌اند و بتدریج در اجرای برنامه پنجساله برنامه قرآن به مهارت روخوانی قرآن دانش آموزان آسیب وارد شده است.

۴- تاجه میزان روشهای آموزش با موقعیت واقعی کلاس از دیدگاه مشاهده‌گران امکان دستیابی دارد؟

نامناسب بودن ساختار محتوا با روشهای تدریس فعال

الف - یکی از عوامل بازدارنده در اجرای روشهای تدریس، ساختار برنامه تدوین

شده است. مواد یادگیری عامل مهمی برای اجرای روشهای تدریس فعال است. آیا داستانها و پیامهای قرآنی برنامه آزمایشی امکان بحث گروهی را فراهم کرده است؟ هنگامی می‌توان درباره موضوعی بحث و گفتگو کرد که موضوع برای شرکت‌کنندگان قابل فهم و آسان، و یا موضوع در زمینه‌ای باشد که بتوان درباره آن نظریات متفاوتی اظهار کرد یا دانش‌آموزان درباره آن اطلاعاتی داشته باشند یا بتوانند اطلاعاتی کسب کنند تا به این وسیله بحث گروهی برای آنان معنی و مفهوم داشته باشد در حالی که ساختار داستانهای برنامه قرآن بیشتر انتزاعی و جنبه ماورائی دارد و با جملات و کلمات نارسا تنظیم شده است و بعضاً متن با تصاویر هماهنگی ندارد و باعث شده است که کمتر درباره مفاهیم داستانها بحث شود؛ به طور مثال داستان «عزیر زنده می‌شود، سفره آسمانی، بشارت، نمونه‌ای از نارسایی محتوای برنامه با روشهای تدریس فعال است. در برنامه آموزشهای اخلاقی و دینی می‌توان از روشهای فعال، گذشته از آموزش فرایند یادگیری، ارزشهای خاص را به طرز مؤثر و عمیقتری آموزش داد. در داستانهای قرآن از روش ایفای نقش می‌توان استفاده کرد. در این روش داستان با استفاده از مجری نمایش اجرا شود یا معلم داستانی را طرح می‌کند که حاوی یک تعارض اخلاقی^۱ باشد و با رسیدن به نقطه‌ای که تعارض اخلاقی بخوبی روشن شود، داستان را نیمه تمام، رها کند. این تعارض می‌تواند برای مثال، دو راهی امانتداری همراه باشکست ظاهری از یک سو و خیانت در امانت همراه با توفیق از سوی دیگر باشد و از دانش‌آموزان خواسته شود نسبت به چگونگی به پایان رساندن داستان اظهار نظر کنند و نوع خاصی از تصمیم‌گیری را انتخاب کنند. سپس دانش‌آموزان نقشهای مختلف را ایفا کنند و با قرار گرفتن در نقشهای مختلف، موقعیتها و نقشهای مختلف را در خود تجربه کنند (مهرمحمدی، ۱۳۷۹).

اهمیت فرهنگ گفت و شنود در قرآن با کاربرد واژه‌هایی نظیر قل (بگو)، ۳۱۵ بار و قال (گفت) ۵۰۱ بار مشخص شده است. قرآن همواره تأکید دارد اگر به مسیله‌ای اعتقاد دارید و آن را حق می‌دانید، دلایل خود را بیاورید. این امر ناشی از اعتقاد عمیق قرآن به فرهنگ گفتگو است. آنجا که خداوند پیامبری را می‌فرستد تا مردم را به آیین خود دعوت کند در واقع، راه گفتگو را برگزیده است. قرآن از همه فرقه‌ها و گروه‌ها دعوت می‌کند که برای اعتقادات و اندیشه‌های خود دلیل بیاورند و حقانیت آن را اثبات کنند. قرآن در چهارده قرن گذشته بر رویکرد شناختی تأکید داشته است که باید فرصتهایی را فراهم کرد تا بینش و بصیرت به صورت پویا رشد کند. این فرصتها در فعالیتهای استدلال آوردن، تحلیل کردن، تفسیر کردن، ترکیب کردن، قضاوت کردن، انتقاد کردن نهفته است و در آموزش از این روشها برای رشد تفکر می‌توان بهره‌های فراوان گرفت؛ به طور مثال در برنامه درسی قرآن می‌توان داستانها را به صورت نیمه تمام ارائه کرد تا در این ارتباط، عامل برانگیختگی تفکر دانش‌آموزان ایجاد شود و توضیح، تحلیل، تفسیر، نتیجه‌گیری و قضاوت را در فرایند آموختن قرار داد و از داستانها استنتاج و قاعده و قانون را، که همیشه در فرایند تاریخ جریان دارد، تفسیر، و در طول زندگی از آن استفاده کرد.

«ب - پیامهای قرآنی مرتبط با یکدیگر طراحی نشده است. مطالبی که ارتباط و هماهنگی موضوعی یا مفهومی ندارد، زمینه بحث و گفتگو را فراهم نکرده است.

ج - پیامهای قرآنی با نیازهای روزمره دانش‌آموزان تنظیم نشده است که با مثالهای زندگی روزمره آن را شرح و تفسیر کنند؛ هم‌چنین برای ظهور آن در رفتارهای روزانه کوشش کند.

د - مفاهیم مورد بحث داستانها و پیامهای قرآنی برای بحث و گفتگو در ارتباط با یکدیگر نیست. سؤالاتی هنگام تدریس و پس از تدریس مطرح شود تا زمینه بحث و

گفتگو برای دانش‌آموزان فراهم شود. ارائه مفاهیم گوناگون و غیرمرتبط زمینه بحث و گفتگو را فراهم نکرده است.

۵- تاچه میزان روشهای ارزشیابی پیشرفت تحصیلی قرآن امکان دستیابی دارد؟

امکان اجرای ارزشیابی پیشرفت تحصیلی از دیدگاه مشاهده‌گران و معلمان

الف - آیا روش ارزشیابی مستمر از دیدگاه مشاهده‌گرها در موقعیت واقعی کلاس درس امکان اجرایی دارد؟

ب - آیا روش ارزشیابی تراکمی از دیدگاه مشاهده‌گرها در موقعیت واقعی کلاس درس امکان اجرایی دارد؟

ج - آیا بارم‌بندی ارزشیابی از دیدگاه معلمان امکان اجرایی دارد؟

براساس یافته‌های تحقیق ارزشیابی مستمر از دیدگاه مشاهده‌گرها در موقعیت کلاس نشان داده شده است. حدود ۸۱ درصد معلمها پرسش روخوانی از قرآن را به صورت جمع‌خوانی، گروه‌خوانی و فردخوانی انجام داده‌اند. حدود ۹۸ درصد دانش‌آموزان هنگامی که مورد ارزشیابی مستمر قرار می‌گیرند، احساس موفقیت کرده‌اند و حدود ۹۷ درصد دانش‌آموزان علاقه‌مندی خود را به تمرین قرآن‌سی جزء در کلاس نشان داده‌اند.

حدود ۹۶ درصد امکان اجرایی ارزشیابی مستمر از روخوانی را در سطح زیاد و بسیار زیاد، حدود ۸۴ درصد معلمها ارزشیابی مستمر از داستانهای قرآنی را در سطح زیاد و بسیار زیاد، حدود ۷۸ درصد معلمها ارزشیابی مستمر از پیامهای قرآنی را در سطح زیاد و بسیار زیاد، نشان داده‌اند.

۶- تاچه میزان برنامه درسی اجرا شده در مهارتهای قرآن دانش‌آموزان تغییراتی ایجاد کرده‌است؟

براساس یافته‌های تحقیق ارزشیابی پایانی برحسب دیدگاه مشاهده‌گرها نشان داده

جدول ۶- تغییرات رفتاری دانش‌آموزان از دیدگاه معلمان و اولیای دانش‌آموزان

تغییرات رفتاری دانش‌آموزان از دیدگاه معلمان	تغییرات رفتاری دانش‌آموزان از دیدگاه اولیای دانش‌آموزان
۱- برای یادگیری داستانها و پیام قرآنی علاقه نشان می‌دهند.	- برای خواندن قرآن به تقلید از قاریان قرآن می‌پردازند.
۲- از گوش دادن به نوار آموزشی لذت می‌برند.	- با علاقه صوت قرآن تلویزیون را دنبال می‌کنند.
۳- دانش‌آموزان دوست دارند شبیه نوار آموزشی بخوانند.	- دوست دارند روخوانی قرآن را بخوبی یاد بگیرند.
۴- درزنگ قرآن خوشحالت‌تر و با نشاط‌تر هستند.	- دوست دارند در قرآن صبحگاهی مدرسه شرکت کنند.
۵- از خواندن سوره الرحمن لذت می‌برند.	- از نظارت والدین برای تکالیف قرآن خوشحال هستند.
۶- درک قواعد روخوانی برای دانش‌آموزان مشکل است.	- دوست دارند در مسابقه قرآنی مدرسه و مسجد محل شرکت کنند.
۷- بعضی از تصاویر درس قرآن برای دانش‌آموزان سؤال برانگیز است.	- بعضی از پیامهای قرآنی را دوست دارند حفظ کنند.

تعمان طور که در جدول (۶) تغییرات رفتاری دانش‌آموزان در اثر اجرای برنامه آزمایشی ملاحظه می‌شود بیشترین تغییرات رفتاری در اهداف سطوح نگرشی برنامه آزمایشی قرآن بوده و در ارتباط با عامل درک و مفاهیم قرآنی، التزام و عمل دینی کمترین رفتار مشاهده شده است. پس در هر مقوله، که برنامه تأکید بیشتری داشته باشد، رفتارهای دانش‌آموزان هم در آن مقوله بیشتر ظهور خواهد کرد.

۲- تا چه میزان برنامه درسی اجرا شده قرآن در مهارت‌های قرآنی تغییراتی ایجاد کرده است؟

شده است. حدود ۵۰ درصد دانش‌آموزان در ارزشیابی پایانی روخوانی قرآن را درست و روان خوانده‌اند. حدود ۵۰ درصد دانش‌آموزان روخوانی قرآن را شبیه نوار آموزشی خوانده‌اند. حدود ۷۴ درصد دانش‌آموزان نسبتاً روخوانی قرآن را درست خوانده‌اند. حدود ۱۹ درصد دانش‌آموزان در ارزشیابی پایانی روخوانی قرآن را نادرست خوانده‌اند. حدود ۷ درصد دانش‌آموزان قرآن را به صورت بخش‌بخش روخوانی کرده‌اند. اشتباهات دانش‌آموزان در ارزشیابی پایانی نشان داده است که قواعد روخوانی از قبیل ادغام، التقای ساکنین، وقف به صورت کاربردی مورد توجه قرار نگرفته است. در استفاده از قرآن سی‌جزء حدود ۳۷ درصد دانش‌آموزان توانسته‌اند قرآن را به صورت روان بخوانند.

یافته‌های تحقیق بازم‌بندی در ارزشیابی پایانی از دیدگاه معلمها نشان داده شده است. حدود ۹۱ درصد معلمها بازم‌بندی روخوانی قرآن را در سطح مناسب و کاملاً مناسب دانسته‌اند. حدود ۹۸ درصد بازم‌بندی مفهوم پیامها را در سطح مناسب و کاملاً مناسب دانسته‌اند. حدود ۹۶ درصد بازم‌بندی تشویقی معنای کلمات و ترکیبات را در سطح مناسب و کاملاً مناسب دانسته‌اند. حدود ۹۷ درصد معلمها بازم‌بندی تشویقی در حفظ و ترجمه و ترتیل را در سطح مناسب و کاملاً مناسب نشان داده‌اند.

برنامه درسی کسب شده

۱- تا چه میزان برنامه درسی اجرا شده قرآن تغییرات رفتاری در دانش‌آموزان ایجاد کرده است؟

جدول ۷- تحلیل ارزشیابی پایانی برحسب دیدگاه مشاهده‌گرها

اندامات کلی	بخش بخش خوانی		انفرادی که نادرست خوانند.		انفرادی که نادرست خوانند.		انفرادی که کاملاً درست خوانند.		انفرادی که کاملاً درست خوانند.		اندام مورد بررسی در قرآن درسی
	درصد		درصد		درصد		درصد		درصد		
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
در رعایت اتصالات متشدد کردن ساکن، در خواندن صحیح اعراب، سرف و ول، تونین کشیدن مد ادغام،	۷/۲۸	۲۹	۱۸/۵۹	۷۲	۷۲/۱۲	۲۹۵	۲۹/۸۲	۱۹۸	۵۰/۲۵	۲۰۰	۲۹۸
التقای ساکنین، مخارج حروف، ادغام، تلف کردن، وقف	۲/۷۱	۱۰	۷/۰۶	۲۶	۲۱/۹۸	۸۰	۳۶/۸۰	۱۱۷	۳۶/۸۵	۱۳۶	۳۹۸

همان‌طور که در جدول (۷) تحلیل ارزشیابی پایانی برحسب دیدگاه مشاهده‌گرها ملاحظه می‌شود حدود ۵۰ درصد دانش‌آموزان در ارزشیابی پایانی روخوانی، قرآن را درست و روان خوانده‌اند. حدود ۵۰ درصد دانش‌آموزان روخوانی قرآن را شبیه نوار آموزشی خوانده‌اند. حدود ۷۴ درصد دانش‌آموزان نسبتاً روخوانی قرآن را درست خوانده‌اند. حدود ۱۹ درصد دانش‌آموزان در ارزشیابی پایانی روخوانی قرآن را نادرست خوانده‌اند. حدود ۷ درصد دانش‌آموزان روخوانی قرآن را به صورت بخش‌بخش، روخوانی کرده‌اند. اشتباهات دانش‌آموزان در ارزشیابی پایانی نشان داده است که قواعد روخوانی از قبیل ادغام، التقای ساکنین، وقف به صورت کاربردی مورد توجه قرار نگرفته است. در استفاده از قرآن سی‌جزء حدود ۳۷ درصد دانش‌آموزان توانستند قرآن را به صورت روان بخوانند. حدود ۳۱ درصد دانش‌آموزان در روخوانی قرآن سی‌جزء توانسته‌اند شبیه نوار آموزشی بخوانند.

بررسی ارزشیابی برنامه درسی تدوین شده، ... مجله علوم انسانی / ۲۱۹

حدود ۲۲ درصد در روخوانی قرآن سی‌جزء نسبتاً درست خوانده‌اند. حدود ۱۰ درصد دانش‌آموزان در روخوانی قرآن سی‌جزء نادرست خوانده‌اند. بنابراین ۶۷ درصد دانش‌آموزان به اهداف برنامه دسترسی پیدا کرده‌اند.

۳- تاچه میزان برنامه درسی اجرا شده قرآن در نگرشهای اولیای دانش‌آموزان تغییراتی ایجاد کرده است؟

جدول ۸- تحلیل نگرش اولیای دانش‌آموزان نسبت به برنامه جدید قرآن

خبر		بلی		عامل نگرش اولیای دانش‌آموزان نسبت به برنامه جدید قرآن	
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	فراوانی	درصد
۲۱/۸	۸۵	۷۸/۲	۳۰۵	آیا با برنامه آموزش قرآن پایه پنجم آشنایی دارد؟	
۱۰/۵	۴۱	۸۹/۵	۳۴۹	آیا فرزند شما در منزل به تمرین روخوانی ترتیل قرآن، حفظ سوره‌ها و پیام قرآنی مبادرت می‌ورزد؟	
۴۰/۸	۱۵۹	۵۹/۲	۲۳۱	آیا فرزند شما در خارج از کلاس از برنامه‌های قرآنی استفاده می‌کند؟	
۵۴/۵	۲۱۲	۴۵/۶	۱۷۸	آیا در برنامه آموزش قرآن با مدرسه همکاری دارید؟	

همان‌طور که در جدول (۸) تحلیل نگرش اولیای دانش‌آموزان نسبت به برنامه جدید قرآن ملاحظه می‌شود حدود ۷۸ درصد اولیای دانش‌آموزان با برنامه جدید قرآن آشنایی دارند. حدود ۹۰ درصد اولیای دانش‌آموزان از فعالیتهای قرآنی دانش‌آموزان از قبیل تمرین روخوانی قرآن، حفظ پیامهای قرآنی ... آگاهی دارند. حدود ۵۹ درصد از اولیای دانش‌آموزان فرزند خود را در خارج از کلاس به برنامه‌های قرآنی دعوت کرده‌اند. حدود ۴۶ درصد اولیای دانش‌آموزان در اجرای برنامه آزمایشی قرآن با مدرسه همکاری دارند.

۴- تاچه میزان برنامه درسی اجرا شده در علائق دانش‌آموزان تغییراتی ایجاد کرده است؟

جدول ۹- تحلیل علایق دانش آموزان نسبت به برنامه جدید قرآن

عامل علاقه دانش آموزان نسبت به برنامه جدید قرآن		بله		خیر		بدون پاسخ	
آیا رنگ قرآن را دوست دارید؟	۴۱۴	درصد	۹۹٪	فرآوانی	۲	درصد	۰/۵
آیا دوست دارید در کلاس ترتیل و صوت قرآن شرکت کنید؟	۴۱۲	۷۹/۵٪	۲	۰/۵	—	—	—

همان طور که در جدول (۹) تحلیل علاقه دانش آموزان نسبت به برنامه جدید نشان داده شده است حدود ۹۹ درصد دانش آموزان رنگ قرآن را دوست دارند و حدود ۹۹/۵ درصد دانش آموزان دوست دارند در کلاس ترتیل و صوت قرآن شرکت کنند. ۵- آیا بین علاقه دانش آموزان نسبت به محتوای ارائه شده در برنامه جدید قرآن رابطه وجود دارد؟

جدول ۱۰- تحلیل رابطه علاقه دانش آموزان و محتوای ارائه شده در برنامه جدید قرآن

نام متغیر	میانگین و تنه‌های
پیامهای قرآنی	۴/۵۷
روخوانی قرآن	۵/۸۴
فرایند شنیداری با توار آموزشی	۳/۴۳
ترجمه و معنی آیات قرآن	۴/۴۸
قواعد روخوانی	۳/۲۴
داستانهای قرآنی	۶/۲۸
ترتیل خواندن	۳/۸۱
حفظ آیات قرآن	۴/۳۴
DF=۷	Chi-square
N=۴۱۸	۵۷۰/۱۲۵۶

همان طور که نتایج جدول (۱۰) نشان می‌دهد، مجذور خی محاسبه شده برابر با (chi=۵۷۰/۱۲۵) در مقایسه با مقدار بحرانی جدول با درجات آزادی ۷ و احتمال ۷/۹۵

بزرگتر است؛ پس می‌توان گفت بین علاقه دانش آموزان نسبت به محتوای ارائه شده در برنامه جدید قرآن رابطه معناداری وجود دارد.

۶- برنامه درسی اجرا شده قرآن تا چه میزان در دانستیها و نگرشهای معلمان نسبت به قرآن تغییراتی ایجاد کرده است؟

جدول ۱۱- تحلیل نگرش معلمها نسبت به برنامه جدید قرآن پایه پنجم

ارتقا و انگیزه معلمان در تدریس آموزش قرآن	بسیار زیاد		زیاد		کم		خیلی کم	
	فرآوانی	درصد	فرآوانی	درصد	فرآوانی	درصد	فرآوانی	درصد
توانایی روخوانی قرآن	۷۷	۵۳/۸٪	۶۱	۴۲/۷٪	۳	۲/۱٪	۲	۱/۴٪
توانایی آموزش قرآن	۷۲	۵۱/۷٪	۶۵	۴۵/۵٪	۴	۲/۸٪	—	—
فهم درک و معنی آیات قرآن	۶۰	۴۲٪	۷۷	۵۳/۸٪	۴	۲/۸٪	۲	۱/۴٪
انگیزه و علاقه به قرآن و تدریس آن	۱۱۱	۷۷/۶٪	۳۱	۲۱/۷٪	—	—	۱	۰/۷٪

همان طور که در جدول (۱۱) تحلیل نگرش معلمها نسبت به برنامه جدید قرآن پایه پنجم نشان داده می‌شود، حدود ۹۷ درصد مشارکت معلمها در اجرای آزمایشی برنامه قرآن باعث ارتقای توانایی روخوانی قرآن در سطح زیاد و بسیار زیاد، حدود ۹۷ درصد مشارکت معلمها با مشارکت در برنامه آزمایشی قرآن سبب ارتقای صلاحیت حرفه‌ای در توانایی آموزش قرآن در سطح زیاد و بسیار زیاد، حدود ۹۶ درصد مشارکت معلمها در اجرای آزمایشی برنامه قرآن سبب درک بیشتری در فهم و مفاهیم قرآنی در سطح بسیار زیاد و زیاد، حدود ۹۹ درصد مشارکت معلمها در اجرای آزمایشی برنامه قرآن سبب ارتقای انگیزه و علاقه به قرآن و تدریس آن در سطح زیاد و بسیار زیاد در دوره ابتدایی شده است.

بحث و نتیجه گیری

۱- جهتگیری^۱ برنامه قرآن

۱-۱- در جهتگیری برنامه قرآن از ارتباط قرآن با علم و عوامل مختلف شناخت انسان بیشتر استفاده شود.

۱-۲- در جهتگیری برنامه قرآن با رفتارهای اجتماعی و اخلاق و آداب اسلامی بیشتر استفاده شود.

۱-۳- در جهتگیری برنامه قرآن بر محور فعالیت یادگیرنده از قبیل تفکر، تحقیق و ... بیشتر طراحی گردد.

۱-۴- برنامه قرآن دوره ابتدایی باید فراتر از چارچوب کلاس آموزشی قرار گیرد و به فعالیتهای فوق برنامه دارالقرآنها هم جهتگیری دینی و مذهبی بدهد.

۱-۵- در جهتگیری اسلام، قدسی بودن دین یا جنبه ماوراءالطبیعه بر نفی عقلانیت احاطه ندارد؛ پس در جهتگیری برنامه قرآن، پارادوکس ادیان دیگر بر آن غالب نشود و با دین اسلام هماهنگ شود.

۱-۶- در جهتگیری برنامه قرآن باید استانداردهایی برای آموزش قرآن مشخص شود و در طراحی برنامه قرآن به استاندارد پایبند بود و از معرفت دین و پیشرفتهای فعالیتهای دینی بویژه در حوزه دین پژوهی به منظور غنی سازی برنامه پیوسته استفاده شود.

۲- اهداف برنامه درسی قرآن

نخستین عنصر برنامه تحت تأثیر نظریه های یادگیری قرار می گیرد که اهداف برنامه درسی است. بیشتر برنامه ریزان تحت تأثیر نظریه های شناختی، هدفها را با توجه

به درک «کل» و کسب «ساختار شناختی» جهت می دهند. تفکر و تحقق ویژگیهای انسانی در برنامه جایگاه برجسته ای دارد ولی هنگامی که برنامه ریز به دیدگاه های رفتاری گرایش داشته باشد، هدفها را با توجه به اجزا و عناصر مورد نظر تعیین خواهد کرد که در این صورت، تشویق هم جایگاهی دارد؛ تدوین اهداف رویکرد رفتارگرایی در آنها غالب است. در تدوین اهداف، محور آن ساختار موضوعی بوده است. به نیازهای دانش آموزان نیازهای اجتماع و عصر جدید بی اعتنا بوده و در فرایند یاددهی - یادگیری جایگاهی برای پرورش ویژگیهای انسانی پیش بینی نکرده است. در ارزشیابی هم تشویق، جایگاه غالب دارد که شواهد فراوان نشان داده است که این دیدگاه پاسخگویی یادگیرندگان عصر جدید نیست. باید هم به نیازهای آینده و هم به تغییرات و تحولات مستمر ناشی از پیشرفت علم و فناوری توجه داشت و هدفهای برنامه درسی را در ارتباط با تغییرات اساسی انتخاب کرد که در جامعه در حال وقوع است تا برنامه درسی همواره با نیازهای گوناگون زندگی اجتماعی انطباق یابد و آثار رشد در جنبه های جسمانی، عقلانی، عاطفی، اجتماعی، معنوی انسان ظاهر شود.

۳- محتوا

قانونمندیهای برنامه درسی شامل تعادل محتوا^۱، منظور همان سازماندهی محتواست که از نظر و انسجام محتوا^۲ نوعی هماهنگی میان مفاهیم و مضامین محتوا و در نتیجه نداشتن تناقض میان بخشهای مختلف محتوا است. در سازماندهی محتوا منظور این است که محتوا طبق قواعد و مفاهیم قطعی علمی سازماندهی شود؛ شامل مداومت، تکرار عمودی مطالب، توالی، تنظیم مطالب از آسان به مشکل و از ساده به پیچیده و به عبارتی تنظیم هر تجربه به تجربه قبلی به طوری که مواد و مطالب تجربه بعدی از نظر عمق و وسعت بیشتر از تجربه قبلی باشد؛ وحدت یا یگانگی، ایجاد

پیوستگی و ارتباط افقی بین مطالب فراهم شود. کاستی‌های برنامه آزمایشی قرآن، نداشتن هماهنگی میان مفاهیم و مضامین سبب تناقض میان مفاهیم شده است؛ به طور نمونه در داستان عزیر سفره آسمانی، هماهنگی بین مفاهیم و تصاویر کمتر مشاهده شده است. سازماندهی محتوا در آموزش سوره‌های قرآنی، که عمده اهداف آموزش قرآن است، طرح‌ریزی از آسان به مشکل به طور نمونه از سوره یس که برای یادگیرندگان سخت‌ترین بوده در درس اول قرار گرفته است. هم‌چنین هماهنگی میان سوره‌های آموزشی و قواعد روخوانی کمتر مشاهده شده است. ساختار قرآن به دلایل خاصی مرتباً موضوع را تغییر می‌دهد؛ ولی مؤلفان گاهی با پایان دادن آن، مطلب را تمام می‌کنند و گاهی تسلیم روند آیات می‌شوند و متوجه عدم ارتباط مطالب ارائه شده نبوده‌اند.

اهداف تدوین شده به شرح زیر است:

- اهداف تدوین شده شناختی و نگرشی و مهارتی با هم هماهنگ است ولی در سطوح پایین تنظیم شده است.
- اهداف تدوین شده برنامه قرآن در راستای نیازهای دانش آموزان کمتر تدوین شده، و فقط با تأکید بر ساختار موضوع درس، اهداف تنظیم شده و در این راستا به نیازهای اجتماعی در عصر جدید توجهی نشده است.
- اهداف تدوین شده در سطوح نگرشی تنها محور ساختار موضوع درس بوده است. به رفتارهای دینی و قرآن و تأثیر قرآن در رفتارهای یادگیرنده توجه نشده است. کاستیهای محتوای برنامه قرآن به شرح زیر است:
- انتخاب سوره‌های قرآن صرفاً شبه تصادفی است. خط مشی معینی برای انتخاب آیات وجود ندارد.
- در محتوای تنظیم شده همه مطالب از قبل مشخص شده است و فرصتی برای

کنجکاوی و تفکر دانش آموزان و خلاقیت نیست؛ به طور مثال داستانها و پیامهای قرآنی را می‌توان به صورت نیمه تمام ارائه کرد که با توجه به آیات قرآن دانش آموزان آن را کامل کنند.

- در برنامه آموزش قرآن برای ترتیل و صوت قرآن در دوره ابتدایی نقطه شروعی پیش‌بینی نشده است که دانش آموزان علاقه‌مند و مستعد را به برنامه‌های فوق برنامه هدایت کند.

- سبک نوشتاری داستانها در راستای اندیشیدن و خردورزی کمتر تنظیم شده است. واژگان نارسا و نامرتب در داستانها تنظیم شده است که با خزانه لغات دانش آموزان هماهنگی ندارد.

- سازماندهی محتوا از ساده به مشکل تنظیم نشده است؛ به طور نمونه درس دوم (سوره یس) نسبت به درس سوم (سوره ق) سخت‌تر است.

- حجم سوره‌های قرآنی در درسها زیاد است و فرصت اجرای برنامه‌های پیش‌بینی شده در آموزش قرآن فراهم نشده است.

- ساختار واژه‌پردازی داستانهای قرآن نارساست. مفاهیم انتزاعی با تصاویر نامتناسب با متن، درک مفاهیم را پیچیده‌تر و مشکل‌تر کرده است.

- از سوره‌های آموزشی کتاب درسی برای آموزش قواعد روخوانی استفاده نشده است و دانش آموزان در مباحث اتصالات، التقای ساکنین و حروف مقطعه با ارائه مثالهای محدود به درک قواعد روخوانی نرسیده‌اند.

- تکالیف یادگیری انس با قرآن در خانه متناسب با توانایی یادگیرندگان تنظیم نشده است و بعضاً نمی‌توانند آنها را انجام بدهند.

- رسم الخط کتاب قرآن مشکلات روخوانی دانش آموزان را بیشتر کرده است؛ سبب آن در مثال حروف والی تو پر شده است. نداشتن ساکن در روخوانی اتصالات،

مشکل روخوانی را بیشتر کرده است.

در داستان در سوره‌های انتخابی ارتباط آن با اصول دین (نبوت و معاد) بیشتر دیده شده است. ارتباط قرآن با علم، تفکر و اخلاق کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

۴- روشهای آموزش

کاستی‌های روشهای تدوین شده برنامه قرآن پایه پنجم

۴-۱- آموزش قرآن با روشهای متفاوت پیش‌بینی شده است که آموزش هر درس در سه جلسه تنظیم شده که فعالیت جلسه دوم سنگین است و با جلسات دیگر هماهنگ نیست.

۴-۲- رسم الخط آموزشی باید با رسم الخط رایج هماهنگ باشد تا روانخوانی قرآن در هر وضعیتی گسترش یابد.

۴-۳- نبودن علامت ساکن با قواعد روخوانی قرآن از قبیل اتصالات، ادغام ... دانش‌آموزان را در خواندن قرآن بیشتر دچار اشتباه کرده که بتدریج به اهداف عمده برنامه آسیب وارد کرده است.

۴-۴- روانخوانی بدون درک و مفهوم و معانی آیات به یادگیری عمیق و گسترده آسیب وارد کرده است.

۴-۵- در زبان فارسی معمولاً آخر هر کلمه صامت است در صورتی که در زبان عربی، یک کلمه از چند بخش طولانی تشکیل شده که مشکلات روانخوانی را ایجاد کرده است. روش تلفیقی (کلی و تحلیلی) باید به صورت کاربردی پیش‌بینی شود که مورد توجه مؤلفان قرار نگرفته است.

۴-۶- آشنایی با رسم الخطهای رایج از قبیل طاهر خوشنویس و عثمان طه در راهبردهای مهارت خواندن قرآن باید مورد توجه قرار گیرد.

۴-۷- روانخوانی با تأکید بر یادگیری ترجمه پیوسته و تفسیری بمرور در افزایش

توان و تقویت حافظه‌ای، تفکر و اندیشیدن و تربیت دینی دانش‌آموزان مؤثر است که باید مورد توجه برنامه‌ریزان قرار گیرد.

۴-۸- جذابیت برنامه در پیش‌بینی استفاده از روشهای مختلف در فرایند یاددهی - یادگیری است به شرطی که محتوای مورد نظر و شرایط اجرای روشها را فراهم کرده باشد.

۴-۹- پیامهای قرآنی مرتبط به هم یا با سوره‌های قرآنی طراحی نشده است. مطالب بی‌ارتباط امکان بحث و گفتگو را فراهم نکرده و بیشتر یادگیری طوطی‌وار را موجب شده است.

۴-۱۰- ارائه داستانها به شیوه بحث و گفتگو و داستانگویی طرح‌ریزی نشده است. جملات و عبارات سنگین و دور از درک دانش‌آموزان که بیشتر جنبه ماورائی دارد باعث شده است که در کلاسهای آزمایشی، داستانهای قرآنی با روش روخوانی انجام شود.

۴-۱۱- نداشتن تنوع در ارائه پیامها و داستانهای قرآنی و حجم فراوانی محتوا سبب شده است در برنامه درسی قرآن، تسلط بر موضوعهای مطرح شده محور قرار گیرد و چگونه آموختن و محور بودن فرایند یادگیری کمترین فرصت آموزشی را دربر گرفته است.

۴-۱۲- داستانهای قرآنی در برنامه قرآن همراه با ترجمه پیوسته و تفسیری در تأکید بر منابع مختلف دین (قرآن، سنت، اجماع، عقل) با عمق و وسعت بیشتر سازماندهی شود که از این رویکرد به عنوان روشهای شناخت‌گرایی در طراحی برنامه کمتر استفاده شده است.

۵- ارزشیابی

کاستی‌های ارزشیابی برنامه قرآن به شرح زیر است:

- اهداف اساسی روخوانی در ارزشیابی کم‌رنگ شده است. دانش‌آموزی که

نمی‌تواند قرآن را ساده و روان بخواند با ذکر چند لغت و پیام قرآنی می‌تواند ۲۰ بگیرد. تکالیف انس باقرآن براساس اهداف شناختی، نگرشی و مهارتی تنظیم نشده است. - دو نمره تشویقی مشکلاتی را در ارزشیابی برنامه قرآن ایجاد کرده است. آیا در ارزشیابی پایانی، عبور از برنامه مطرح است یا سهم مهمی را در بهبود فرایند آموزش به خود اختصاص داده است؟ براساس آن بهترین راهبرد تدریس را باید طراحی کرد که در این فرایند، دادن نمره تشویقی با اهداف آموزشی مغایرت دارد.

- در نظام آموزشی ما جلسه امتحان را صحنه رقابت‌های فردی می‌بینند. فرد پیروز کسی است که دیگران را شکست دهد. آیا زمینه و بستر فرهنگی در نظام آموزشی و آموزش معلمان حاصل شده است که یکبار ارزشیابی کیفی به برنامه قرآن تزیق شده است؟ مقاومت معلمان در مقابل ارزشیابی، هشدار هوشمندانه‌ای برای برنامه‌ریزان است:

- آیا از ارزشیابی مستمر پیام ویژه‌ای به معلمان داده شده است که برای پیشرفت روانخوانی دانش‌آموزان چه می‌توان کرده و به چه کمکی نیاز دارند؟

- چرا علاج پیشرفت روانخوانی قرآن را در دو نمره تشویقی جستجو می‌کنید!!

- چرا محدوده معینی از اهداف نگرشی و شناختی در ارزشیابی مورد توجه قرار نمی‌گیرد و برای هر یک از آن زمینه‌ها نمره‌ای برای دانش‌آموزان در نظر گرفته نشده است یا در راهنمای معلم فهرستی از رفتارهای مناسب و مورد انتظار براساس اهداف نگرشی باید فراهم آید و در اختیار معلمان قرار گیرد که در ارزشیابی از آن استفاده کنند که از کاستی‌های عمده برنامه پنجساله درس قرآن است که در این زمینه اقدامات کمتری انجام گرفته است.

- در برنامه قرآن ارزشیابی مستمر از دانش‌آموز جایگاه معین ندارد و محدوده آن مشخص نیست. چگونه اطلاعات درباره دانش‌آموزان مستند سازی شده مبهم است؟

چگونه نقاط قوت و ضعف دانش‌آموز را مستند سازی کرده و در بر طرف کردن ضعفها چه اقداماتی انجام شده، تاریک و مبهم است. اشتباهات متداول دانش‌آموزان مشخص شده و برای برطرف کردن آن از چه راهبردهای ویژه استفاده می‌شود در برنامه آزمایشی قرآن جایگاهی ندارد. متخصصان آموزش فرایند آموزش را سه ضلع یک مثلث می‌دانند: رأس اول برنامه درسی، رأس دوم شیوه آموزش و رأس سوم شیوه ارزشیابی. این سه رکن در تقابل مداوم هم قرار دارند و همدیگر را حمایت می‌کنند. برای ایجاد تحول در آموزش، هر سه رکن را باید در نظر داشت و برای آن برنامه‌ریزی تفصیلی باید کرد.

- چنانچه اهداف برنامه قرآن در سه حیطه شناختی، مهارتی و نگرشی است، لزوماً آموخته‌ها باید در سه حیطه قرار گیرد و در ارزشیابی مستمر و پایانی باید در سه حیطه وجود داشته باشد در حالی که ارزشیابی مستمر، جایگاه و دستورالعملی در برنامه قرآن ندارد. در ارزشیابی پایانی، نمره‌گذاری مناسب پیش‌بینی نشده است. نمره‌های پایانی بیانگر تحقق اهداف قرآن نیست.

- نمره‌های تشویقی در ارزشیابی سبب سهل‌انگاری نسبت به یادگیری قرآن شده است و در درازمدت هم به تربیت دینی دانش‌آموزان آسیب وارد می‌کند.

- ارزشیابی را فرایند جمع‌آوری اطلاعات از آموخته‌های دانش‌آموزان و قضاوت در مورد آموخته‌ها تعریف کرده‌اند:

۱) ارزشیابی، فرایند است و نه فرآورده؛ پس تأکید بر ارزشیابی سنتی یا پایانی با ارزشیابی مغایرت دارد.

۲) در ارزشیابی مجموعه اطلاعات جمع‌آوری می‌شود. تمام آموخته‌های دانش‌آموز مورد نظر است که چه می‌آموزد.

پس باید مجموعه اطلاعات در ارزشیابی مستمر و پایانی مورد توجه قرار گیرد که

در برنامه آزمایشی قرآن، دستورالعمل و راهنمایی برای ارزشیابی مهارتی، نگرشی، شناختی تنظیم نشده و ارزشیابی پایانی هم با سهل انگاری تنظیم شده است. نظریه‌های رفتارگرایی در طراحی برنامه قرآن احاطه دارد و ارزشیابی برنامه قرآن هم بر آموخته‌های سطحی تأکید دارد. ضعف انتظارات شناختی و نبود انتظارات نگرشی در ارزشیابی برنامه قرآن شواهدی بر نارسایی ارزشیابی است.

محدودیت تحقیق

- ۱- مسلط نبودن تعدادی از معلمان ابتدایی بر مهارت روخوانی قرآن سبب شده است که مجریان برنامه در اجرای ارزشیابی برنامه قرآن نارسایی ایجاد کنند که با مشارکت مدیران مدارس تا حدودی کنترل شد.
- ۲- تقدس نسبت به قرآن در مخاطبان برنامه قرآن نسبی شده بود که در پرسشنامه معلمان وضعیت عناصر برنامه را به صورت عالی اظهار کرده‌اند ولی با برگزاری جلسات گروهی مجریان استانی بیشتر به کاستی‌ها برنامه قرآن اشاره کردند.

راهکارهای عملی به منظور استفاده گروه برنامه‌ریزی قرآن

۱- اهداف

- ۱-۱- در تدوین اهداف برنامه آموزشی قرآن از نظریه رفتارگرایی به سویی نظریه شناخت گرایی بازنگری شود.
- ۲-۱- در تدوین اهداف برنامه آموزشی قرآن در راستای نیازهای دانش‌آموزان و نیازهای اجتماعی، چالشهای عصر جدید بازنگری شود.
- ۳-۱- اهداف تدوین شده در حیطه شناختی، نگرشی، مهارتی در سطوح پایین تنظیم شده است. در جهت رفتارهای دینی و قرآن در زندگی عملی و روزمره بازنگری شود.

۴-۱- در تدوین اهداف برنامه قرآن به ابعاد مختلف انسان، ارتباط با خدا، اجتماع، طبیعت و ... و برخی ارزشهای والای انسانی، مسؤلیت‌پذیری، احترام به نظر دیگران، عادت به همکاری و همیاری توجه ویژه‌ای لحاظ شود.

۲- محتوا

- ۱-۲- برای تحقق اهداف آموزشی برنامه قرآن، حجم کتاب در بخشهای مختلف کاهش پیدا کند و بودجه‌بندی زمان برای تدریس در هر بخش بازنگری شود.
- ۲-۲- تناسب میان زمان و محتوا یکی از مهمترین ملاکهای انتخاب محتوا است. پیش‌بینی ۱۷ درس و هر درس در سه جلسه آموزشی با احتساب ۵۱ جلسه آموزشی در سال تحصیلی معقول و عملی نیست ضمن اینکه ۲۶ هفته فعال آموزشی با احتساب تعطیلات رسمی و غیرمترقبه و امتحانات وجود دارد. بنابراین ضروری است در تبیین جلسات آموزشی طبق تقویم آموزشی سال تحصیلی بازنگری شود.

الف - سوره های قرآن

- ۳-۲- بازنگری محتوا براساس موضوع اخلاق و آداب اسلامی و علم انتخاب شود.
- ۴-۲- حجم سوره های قرآن در درسهای مختلف متناسب شود.
- ۵-۲- نداشتن ساکن در بحث اتصالات و حروف ناخوانا، درک قواعد روخوانی را دشوار کرده است؛ پس در رسم الخط کتاب بازنگری شود.
- ۶-۲- در انتخاب محتوای سوره‌های آموزشی از ساده به مشکل سازماندهی شود و در انتخاب سوره یاسین در اولین درس بازنگری شود.
- ۷-۲- کاستیهای اعراب در حروف و کلمات قرآنی مشکلات روخوانی قرآن را بیشتر کرده است؛ پس در برطرف کردن آن کوشش شود.

ب - داستانهای قرآنی^۱

- ۸-۲- در سبک نوشتاری داستانها و تناسب متن نوشتاری با تصاویر بازنگری شود.
- ۹-۲- در سبک نوشتاری داستانها کوشش شود، ویژگیهای اخلاقی مرتبط با نیازهای دانش آموزان و توان یادگیرندگان برجسته گردد.
- ۱۰-۲- برای فراهم کردن فرصتهای آموزشی مختلف برای دانش آموزان تعدادی از داستانهای قرآنی به صورت نیمه تمام ارائه شود.
- ۱۱-۲- از ارتباطات تصویری برای عینیت بخشیدن به مفاهیم انتزاعی و پیچیده معارف دین استفاده شود.

ج - نوار آموزشی

- ۱۲-۲- صدای قاری در نوار آموزشی مناسب با همخوانی دانش آموزان تنظیم شود.
- ۱۳-۲- مراجعه معلمان به نوار آموزشی در کلاس درس با اتلاف وقت فراوان همراه است؛ پس در تنظیم نوار آموزش قواعد روخوانی، تلفظ درست حروف اصلاح شود.
- ۱۴-۲- در تنظیم نوار آموزشی قواعد روخوانی، تلفظ درست حروف اصلاح گردد.
- ۱۵-۲- در تنظیم نوار آموزشی با آیات و صفحه‌های کتاب درسی مطابقت شود.
- د - قواعد روخوانی، تکالیف یادگیری، تصاویر
- ۱۶-۲- در تنظیم قواعد روخوانی از مثالهای بیشتر استفاده، و با سوره‌های آموزشی مرتبط شود.
- ۱۷-۲- انس با قرآن متناسب با توان یادگیرندگان تنظیم شود.
- ۱۸-۲- تصاویر کتاب با توان یادگیرندگان و متن نوشتاری هماهنگ شود.

۱- تفسیر قرآن به صورت تشریحی و موضوعی در زمینه اصول عقاید و اخلاق و آداب اسلامی از آثار آیت الله مکارم شیرازی بهره گرفته شود.

- ۱۹-۲- از ترجمه آیات قرآن به صورت موضوعی و پیوسته استفاده گردد.
- ۲۰-۲- مهارت خواندن قرآن با درجات مختلف قرائت در پایه‌های مختلف تحصیلی برنامه‌ریزی گردد یا نقطه آغازی برای برنامه‌های فوق برنامه و فعالیتهای خارج از مدرسه پیش‌بینی شود.
- ۲۱-۲- در انتخاب محتوا ارزشهای اجتماعی از قبیل نیازهای فرهنگی، محلی، ملی، جهانی مورد توجه قرار گیرد.
- ۲۲-۲- در تاریخ اسلام معرفت برهانی بر معرفت شهودی غالب بوده است. گروه مؤلفان در قرآن دوره ابتدایی از القای دیدگاه ماورائی در برنامه قرآن باید تجدید نظر کنند که جوهر دین فراتر از امور ماوراء الطبیعه است. پذیرش تربیت دینی دانش آموزان مبتنی بر افزایش توانایی استدلال از اولویت بیشتری برخوردار است.

۳- فرآیند آموزش

- ۱-۳- روخوانی قرآن بدون درک و مفهوم و معنی آیات، یادگیری حفظی و طوطی‌وار را تداعی کرده است؛ پس باید یادگیری معنی دار خواندن قرآن با درک مفهوم ومعانی در مدارس بازسازی شود.
- ۲-۳- ساختار داستانها متناسب با روش بحث و گفتگو در محتوای برنامه تنظیم گردد.
- ۳-۳- برای تحقق روشهای تدریس فعال یاددهی - یادگیری باید شاخصهای فعالیت یادگیرنده را در محتوا افزایش داد؛ پس باید از داستانها و پیامهای قرآنی که توسط مؤلف بلافاصله توضیح داده شده است خودداری، و در ساختار محتوا از دانش آموزان خواسته شود، مفاهیم داستان را مشخص کنند و آن را در دو سطر توضیح دهند و سپس نتایج داستان را بنویسند و چند فعالیت را نام ببرند که در راستای نتایج داستان است.

- ۴-۳- سرعت نوار آموزشی متناسب با روش همخوانی دانش آموزان تنظیم شود.
- ۵-۳- برای تحقق روشهای تدریس فعال پیامهای قرآنی در ارتباط با مفاهیم درسها یا مفاهیم مرتبط با هم سازماندهی شود تا زمینه بحث و گفتگو و ارتباط با هم فراهم شود.
- ۶-۳- برای تحقق روش توضیحی در قواعد روخوانی و روش تلفیقی در روخوانی قرآن در جهت ارتقای معلمین در مهارت روخوانی قرآن و مهارت آموزش قرآن، برنامه‌ریزی شود.

۴- ارزشیابی پیشرفت تحصیلی

- ۱-۴- بارم بندی ارزشیابی تراکمی^۱ با اهداف آموزشی ارتباط پیدا کند. دادن نمره تشویقی باعث شده است که پیگیری یادگیری یادگیرندگان مبهم شود. بازنگری ارزشیابی تراکمی ضرورت دارد.
- ۲-۴- در برنامه قرآن بهسازی ارزشیابی تکوینی یا مستمر بازخورد مناسب برای یادگیرنده و آموزش دهنده فراهم کند که برای پیشرفت روانخوانی دانش آموزان چه می‌توان کرد و به چه کمکی نیاز دارند ...
- ۳-۴- در ارزشیابی تکوینی و تراکمی اهداف شناختی و نگرشی مورد توجه قرار گیرد و در بارم بندی ارزشیابیها جایگاهی برای آن لحاظ گردد.
- ۴-۴- در راهنمای معلم باید فهرستی از رفتارهای مورد انتظار براساس اهداف نگرشی پیش بینی شود تا معلمان در ارزشیابی از آن استفاده کنند.
- ۵-۴- در فرایند ارزشیابی مستمر اشتباهات متداول دانش آموزان در روخوانی مشخص شود و راهبردهای مناسب برای برطرف کردن اشتباهات روخوانی پیش‌بینی شود.

- ۶-۴- انتظارات مؤلفان برنامه قرآن دوره ابتدایی با اهداف برنامه هماهنگ شود و در ارزشیابی تکوینی و تراکمی دستورالعملهای ویژه‌ای را فراهم کنند و در اختیار معلمان قرار گیرد.
- ۷-۴- فعالیتهای دانش آموزان در داخل کلاس (پرسش‌ها، گفتگو و مباحث مرتبط با درس) با خارج از کلاس (مصاحبه با متخصصان دینی، مطالعه کتاب در مورد مفاهیم مورد بحث در کتاب درسی، مشاهده وقایع دینی و ...) جزء اهداف نگرشی برنامه تلقی می‌شود؛ پس جایگاه اهداف نگرش برنامه در ارزشیابی پیشرفت تحصیلی پیش‌بینی شود.

منابع فارسی

- سیف، علی اکبر (۱۳۷۴). روش‌های اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی. تهران: نشر دوران.
- کی‌وره، جان، پ (۱۹۹۵). دنیای یادگیری در مدرسه. ترجمه فرخ لقا، رئیس دان (۱۳۷۶). تهران: واحد انتشارات تعلیم و تربیت.
- فتحی و احارگاه، کوروش (۱۳۷۷). اصول برنامه ریزی درسی. تهران: ایران زمین.
- میرلوحی، حسین (۱۳۷۹). کلیات علم تدریس. تهران: دانشگاه شهید رجایی.
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۷۹). بازاندیش فرایند یاددهی - یادگیری و تربیت معلم. تهران: انتشارات مدرسه.
- علاقه بند، علی (۱۳۷۰). اصول مدیریت آموزشی. تهران: دانشگاه پیام نور.
- شحاصی زند، علیرضا (۱۳۸۰). دین، جامعه و عرفی شدن جستارهایی در جامعه شناسی دین. تهران: نشر مرکز.
- لوی، الف (۱۳۶۹). برنامه‌ریزی درسی مدارس. ترجمه فریده مشایخ. تهران: انتشارات دفتر امور کمک آموزشی.

منابع انگلیسی

- Husen torsten (1994). International Encyclopedia of Education. Moral Education. Newyork.
- Schubert, William H. (1993). Curriculum: Perspective, Paradigms and Possibility. Newyork. Mcmillan.